

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

УДК: 364-786:364.4-053.2

ПОГОДЖЕНО
Декан факультету (Директор ННІ)
Гуманітарно-педагогічний
(назва факультету (ННІ))

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завдувач кафедри
Соціальної роботи та реабілітації
(назва кафедри)

І.М. Савицька
(підпис) (ПІБ)
“ ” 2023 р.

І.В. Сопівник
(підпис) (ПІБ)
“ ” 2023 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему «СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ-
СИРИТ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ»
Спеціальність 231 «Соціальна робота»

Освітня програма Соціально-психологічна реабілітація

Орієнтація освітньої програми Освітньо-професійна

Гарант освітньої програми

доктор педагогічних наук, доцент

І.В. Сопівник

(науковий ступінь та вчене звання)
Керівник магістерської кваліфікаційної роботи
доктор педагогічних наук, професор
(науковий ступінь та вчене звання)

(підпис)
Н.Т. Тверезовська
(ПІБ)
(підпис)

Виконав
(підпис)

В.О. Виштак

КИЇВ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРІТ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ (ДИТЯЧІ МІСТЕЧКА).....	7
1.1. Ступінь розробленості проблеми у соціально-філософській та психолого-педагогічній науковій літературі.....	7
1.2. Природотерапія як метод соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка).....	20
Висновки до першого розділу.....	32
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА РІВНІВ ТРИВОЖНОСТІ ДІТЕЙ-СИРІТ В СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРАХ (ДИТЯЧІ МІСТЕЧКА).....	35
2.1. Організаційно-методичне обґрунтування програми дослідно-експериментальної роботи.....	35
2.2. Діагностика рівнів тривожності дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів.....	39
Висновки до другого розділу.....	44
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПЕРЕВІРКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРИРОДОТЕРАПЕВТИЧНОЇ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРІТ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ (ДИТЯЧІ МІСТЕЧКА).....	46
3.1. Обґрунтування та реалізація природотерапевтичної програми соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка).....	46
3.2. Аналіз та інтерпретація результатів експериментальної роботи.....	68
Висновки до третього розділу.....	70
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Внаслідок війни на території України, нестабільної економічної ситуації в країні, постійних обстрілів та постійного ризику загрози для життя, у мешканців нашої держави, особливо дітей, виникли серйозні психологічні та соціальні проблеми. З кожним роком в нашій країні зростає кількість дітей-сиріт, значна частина з яких протягом останніх років були позбавлені батьківського піклування через військові дії, які ведуться на території нашої держави.

Діти-сироти і ті, хто втратив батьківську опіку через смерть, а також діти, позбавленні батьківського піклування через втрату їхніми батьками батьківських прав або в інший спосіб, стикаються з численними викликами та труднощами у своєму фізичному, емоційному та соціальному розвитку. Вони були свідками війни особисто, стикаються з труднощами у процесі соціалізації, мають проблеми зі сном, порушеннями уваги, сприйняття та пам'яті, відчують емоційне вигорання та втрату позитивного сприйняття світу.

Зазначені вище причини, через які діти потрапляють у складні життєві обставини, є відносно новими, тому на рівні держави, про вирішення соціальних, психологічних проблем дітей-сиріт та забезпечення безперешкодного доступу до якісних послуг реабілітування йдеться в документах:

Проблемі соціально-психологічної реабілітації дітей сиріт присвячено наукові роботи таких дослідників, як: І.Галатир, О. Коваленко, О.Мордань та багатьох інших. Ними вивчено причини виникнення явища соціального сирітства у сучасному українському суспільстві, розкрито зміст проблеми соціального сирітства та зміст державної політики, щодо соціального захисту дітей, які залишилися без піклування батьків.

Проблемі особливостей методу природотерапії присвячено роботи О. Кравченко, М. Міщенко, Н. Левченко, І. Сопівник, які досліджують

інноваційні технології природотерапії у соціально-психологічній реабілітації дітей та молоді.

Проте, питання використання методів природотерапії в соціально-психологічній реабілітації дітей-сиріт в науковій літературі висвітлено фрагментарно. Все вищезазначене вказує на те, що обрана тема дослідження є надзвичайно важливою в сучасному суспільстві.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності програми природотерапевтичної соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка).

Досягнення поставленої мети вимагає рішення наступних завдань:

1. Узагальнити теоретичний матеріал з проблеми соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт у науковій літературі.
2. Підібрати відповідний діагностичний інструментарій та провести діагностику рівнів тривожності дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка)».
3. Теоретично обґрунтувати, реалізувати та перевірити ефективність програми природотерапевтичної соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка)».
4. Розробити практичні рекомендації для реалізації авторської природотерапевтичної програми соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка).

Об'єкт дослідження – соціально-психологічна реабілітація дітей-сиріт.

Предмет дослідження – програма природотерапевтичної соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка).

Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети використано комплекс методів наукового дослідження:

- теоретичні методи: аналіз літератури для визначення структурованого опису змісту поняття «соціально-психологічна реабілітація»,

«соціально-психологічна реабілітація дітей-сиріт», порівняння та систематизації виокремлених компонентів соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка); аналіз, синтез, узагальнення під час розроблення авторської природотерапевтичної програми соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка);

- емпіричні методи: діагностичний комплекс для вивчення стану тривожності учасників бойових дій; експерименти – констатувальний, який дав змогу здійснити діагностику рівнів тривожності дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка); формувальний і контрольно-аналітичний, завдяки чому відстежено динаміку та перевірено ефективність впливу розробленої авторської природотерапевтичної програми соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка);

- математико-статистичні – описова статистика, кореляційний аналіз, обробка емпіричних даних, що застосовані для доведення достовірності й ефективності результатів педагогічного експерименту.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота на констатувальному, формуальному та контрольно-аналітичному етапах дослідження виконувалася на базі СОС Дитяче містечко м. Бровари.

Вибірку склали 25 дітей-сиріт.

Наукова новизна дослідження полягає у доповненні теорії соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт; розробці програми природотерапевтичної соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка).

Практичне значення одержаних результатів передбачає, що реалізація розробленої програми природотерапевтичної соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка) дасть змогу подолати їхні психологічні бар'єри і

сприятиме відновленню психоемоційного стану, позитивній комунікації і соціалізації.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, 2 додатків (15 сторінок), списку використаних джерел 46 найменувань, з них 4 - іноземними мовами,).

Повний обсяг роботи становить 93 сторінки, основного тексту - 73 сторінки.

Робота містить 5 таблиць і 4 рисунки на 73 сторінках основного тексту.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРИТ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО- РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ (ДИТЯЧІ МІСТЕЧКА)

1.1. Ступінь розробленості проблеми у соціально-філософській та психолого-педагогічній науковій літературі

За даними Національної соціальної сервісної служби України у період з 24 лютого 2022 року по 1 квітня 2023 року регіональні служби у справах дітей виявили 8512 дітей, які з тих чи інших причин залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного часу. З них 1476 дітей стали сиротами у зв'язку з обставинами військової агресії РФ проти України. До того ж, за останні вісім років рівень усиновлення знизився. Якщо у 2014 році загальна кількість усиновлених дітей з інтернатів, дитячих будинків та притулків становила 1358, то за весь 2022 рік та 1 квартал 2023 року їх було усиновлено лише 455. Кількість дітей, які стають сиротами або втрачають батьківське піклування, зростає. Зокрема, відштовхуючись від цієї статистики, можна сказати, що у період з 12 серпня 2022 року по 13 січня 2023 року кількість дітей без батьків збільшилася на 3265. Також варто враховувати і той фактор, що точну цифру з огляду на динаміку подій отримати важко. Зафіксувати якусь остаточну цифру неможливо [1].

У наукових джерелах розрізняють два типи сирітства: сироти – діти віком до 18 років, що не мають батьків і соціальні сироти – діти, які мають біологічних батьків, але за будь-яких причин позбавлені батьківського піклування [12].

Статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, - визначене відповідно до законодавства становище дитини, яке надає їй право на повне державне забезпечення і отримання передбачених законодавством

підляг та яке підтверджується комплектом документів, що засвідчують обставини, через які дитина не має батьківського піклування.

Проблемами сирітства займаються такі українські й зарубіжні вчені, як: М. Астоянц, Г. Бевз, Л. Божович, А. Васильєва, Д. Волинець, І. Демент'єва, Н. Комарова, І. Пеша, А. Прихожан, Н. Толстих та інші. У своїх працях науковці відзначають особливості розвитку дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування, що можуть варіюватися в залежності від багатьох факторів, таких як вік, стать, соціальна та культурна ситуація, досвід травм або стресу тощо.

Ось деякі загальні особливості дітей-сиріт:

Емоційна вразливість: діти-сироти часто мають підвищену емоційну вразливість через стрес, пов'язаний з втратою батьків або покинутих їх обставинами.

Відсутність стабільності: вони можуть відчувати брак стабільності і ненадійність в їхньому житті, оскільки вони не мають постійного джерела догляду та підтримки.

Соціальна ізоляція: діти-сироти можуть відчувати себе відокремленими від рівнів і оточення через відсутність сім'ї або стійкого соціального середовища.

Психологічні травми: багато з них можуть переживати психологічні травми через втрату батьків, а також через можливий досвід насильства, зловживання або недостатнього догляду.

Низький рівень самооцінки: діти-сироти можуть мати низький рівень самооцінки та вірити, що їхні втрати були через їх власні дії.

Порушення розвитку: втрата батьків може впливати на розвиток дітей, включаючи їхню емоційну, соціальну і когнітивну сфери.

Важкості у формуванні стосунків: діти-сироти можуть мати труднощі у встановленні та підтриманні стосунків через недостатній досвід інтеракцій з батьками.

Потреба в підтримці та догляді: діти-сироти потребують додаткової підтримки, догляду та стабільного середовища для свого фізичного, емоційного та психологічного розвитку.

Різноманітність індивідуальних реакцій: важливо зауважити, що кожна дитина-сирота унікальна, і її реакція на втрату батьків може бути різною. Деякі діти можуть бути більш адаптивними, тоді як інші можуть потребувати більш інтенсивної підтримки і допомоги.

Діти-сироти стикаються зі значними соціальними викликами та ризиками. Відповідно до закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [31]:

- діти-сироти – це діти в яких померли чи загинули батьки

- діти, позбавлені батьківського піклування, - діти, які залишилися без

піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час

слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських

обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України, в районах проведення

антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії країни-терориста у Донецькій та Луганській областях, та безпритульні діти [31].

Отже, діти-сироти – це діти, які втратили одного або обох батьків і перебувають без основних опікунів. Сирітство може стати результатом різних обставин, таких як смерть батьків від хвороби, аварії, конфлікту чи інших

трагічних подій. Діти - сироти залишаються без основного джерела підтримки та догляду, і часто потребують спеціального догляду та підтримки від соціальних служб, громадських організацій або прийомних сімей. Соціальна проблема дітей сиріт є серйозною, і уряд та соціальні організації працюють над поліпшенням умов їхнього життя та забезпеченням їм можливості розвиватися та зростати в безпеці та гідності.

У своїй книзі "Щодо причин виникнення явища соціального сирітства у сучасному українському суспільстві", науковець І. Галатир наголошує, що процес соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не повинен обмежуватися лише матеріальною підтримкою. Значущу роль відіграє створення для них можливостей здобуття професійних навичок та отримання загальної, середньої і вищої освіти [2].

Інший дослідник, О. Коваленко, зазначає, що діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, потребують активної участі в процесі набуття навичок для подолання труднощів соціалізації, визначення особистісних і професійних цілей, знаходження свого гідного місця в суспільстві та створення задовільного сімейного життя [10].

У науковій роботі "Об'єктивні чинники впливу на державну політику щодо соціального захисту дітей, які залишилися без батьківського піклування", О. Мордань підкреслює, що соціально-психологічна реабілітація повинна бути спрямована на конкретну дитину з метою вирішення її індивідуальних труднощів у процесі соціалізації, формування моральної поведінки, свідомості та почуттів. Реалізація соціально-психологічних заходів має враховувати вікові характеристики дітей та їхні соціальні, медичні та психологічні проблеми [26].

Професор В. Дзундзюк наголошує на важливості ролі соціального психолога в процесі адаптації та соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і зазначає, що у професійних освітніх установах адаптація дітей-сиріт, їхнє професійне та особистісне самовизначення мають особливе значення, і це є головними

аспектами діяльності соціального психолога. Він забезпечує різні види підтримки для дітей-сиріт, зокрема соціально-психологічну, соціально-інформаційну, соціально-правову та духовно-просвітницьку підтримку [7]

Для забезпечення їхнього фізичного та психологічного благополуччя необхідна комплексна реабілітація. Вони можуть мати травматичний досвід втрати та розлучення з родиною, тому їм потрібна психологічна підтримка та консультування для подолання стресу та тривоги, а також для підтримки їхнього психосоціального розвитку. Важливо забезпечити таких дітей можливістю отримувати якісну освіту та реабілітаційні послуги для гармонізації розвитку.

Загальне поняття «реабілітації» визначається, як комплекс заходів, спрямованих на відновлення фізичного, психічного, інтелектуального та соціального функціонування людини після травми, хвороби, операції чи іншого подібного стану. Метою реабілітації є поліпшення якості життя особи та сприяння її поверненню до нормального життя [33].

З огляду розвитку дітей-сиріт, то мета їх реабілітації полягає у забезпеченні повноцінного і щасливого розвитку та інтеграцію в суспільство.

Уряд, громадські організації та громадяни мають спільно працювати для вирішення цієї важливої проблеми.

Соціально-психологічна реабілітація – це процес психологічної, соціальної і професійної адаптації осіб з обмеженими можливостями або тимчасовими життєвими труднощами, такими як інвалідність, хронічні захворювання, травми тощо. Проблема соціально-психологічної реабілітації є важливим аспектом соціальної роботи, психології та медицини, оскільки стосується як фізичного, так і психічного благополуччя осіб з інвалідністю та інших груп, що потребують допомоги.

Вивчаючи дослідження науковців з проблематики соціально-психологічної реабілітації осіб різних категорій необхідно звернути увагу на роботи Н. Гусак Аналіз соціально-психологічної реабілітації, проведений науковицею бере свій початок у медичному контексті та відбувається в рамках

біологічних, психосоціальних та біопсихосоціальних підходів [4]. Також в її дослідженні зазначається, що соціально-психологічна реабілітація у сучасному науковому дискурсі розглядається як перехід від концепції її взаємодії до розгляду на макрорівні [4].

Дослідниця Н. Паніна розробила концептуальну модель для опису соціально-психологічної реабілітації як соціального інституту та процесу її реалізації. Схема, яку розробила професор Н. Паніна, має такий вигляд:

Перший етап полягає в легітимізації соціально-психологічної реабілітації. Це включає створення плану її запровадження, формулювання правил та норм, на яких вона буде базуватися, і встановлення санкцій за порушення цих норм.

Другий етап передбачає створення та підтримку установ та організацій, відповідальних за забезпечення дотримання встановлених норм та правил.

Також вивчається взаємодія цих установ з іншими соціальними інститутами, а також аналізується їх структура.

Третій етап передбачає наповнення програми вмістом. Це означає розробку програм соціально-психологічної реабілітації, визначення її цілей та активна участь самої людини в цьому процесі [30].

Отже, Н. Паніна розробила структурний підхід до опису соціально-психологічної реабілітації, який включає легітимізацію, створення установ і організацій, та змістовне наповнення цього процесу.

Соціально-психологічна реабілітація, на думку Щепанського Я., відрізняється від пасивної адаптації до попереднього способу життя, який існував до травматичних подій. Вона передбачає активне оживлення здатності до самореалізації, зокрема здатність переосмислити та перепроєктувати своє життя. Ці поновлені плани реалізуються в різних сферах, таких як родинна, особистісна, професійна та інші [46].

Такий підхід базується на творчому відношенні до власного життя, яке включає в себе оновлення бажання до самозміни, готовність до

непередбачуваних ситуацій, зміни ціннісних орієнтацій, характеру діяльності, сфери спілкування та самореалізації.

Особливість соціально-психологічної реабілітації, як зазначає Я. Щепанський полягає у створенні та застосуванні відновлювальних заходів, які охоплюють чотири напрямки: особистісний розвиток, використання інструментів, просторово-часове планування та організацію діяльності [46].

В останні роки відбулися суттєві зміни у напрямку покращення системи соціальної реабілітації, що підтверджується розгалуженою структурою інклюзивно-ресурсних та реабілітаційних центрів. Додатково, позитивно впливає створення системи "Нової української школи", впровадження практики психолого-педагогічного супроводу та інклюзивних груп у вищих навчальних закладах. Ці заходи мають на меті забезпечити повноцінну соціальну інтеграцію дітей з особливими потребами. Поняття "соціальна реабілітація" закріплене у Законі України "Про реабілітацію осіб з інвалідністю", і воно охоплює систему заходів, спрямованих на створення умов для активної участі особи в житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної та родинно-побутової діяльності [33].

У своїй роботі "Методичний посібник з питань реабілітації дітей," дослідники Маруніч В.В., Шевчук В.І. та Яворовенко О.Б. виокремлюють такі завдання соціально-психологічної реабілітації, як:

- Проведення аналізу особливостей впливу соціального середовища на виникнення травм та їх подальший розвиток. Це дозволить виявити фактори, які перешкоджають ефективній реабілітації особи в суспільстві.

- Визначення впливу реабілітаційних заходів та найбільш сприятливих умов для успішного відновлення особи як соціальної індивідуальності. Це може включати налагодження відповідного способу життя і усунення негативних соціальних чинників, що заважають успішній реабілітації.

- Аналіз соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Також, на думку науковців важливо вивчити особливості комунікації особи в оточуючому середовищі для відновлення або посилення соціальних зв'язків [24].

Отже, В.В. Маруніч, В.І. Шевчук та О.Б. Яворовенко в своєму дослідженні розкривають важливі аспекти завдань соціально-психологічної реабілітації, спрямовані на аналіз впливу соціального оточення, розгляд оптимальних факторів для успішної реабілітації, аналіз соціального забезпечення та підвищення комунікаційних навичок особи.

Як зазначає дослідниця Т.М.Титаренко, процес соціально-психологічного відновлення особистості можна розглядати як послідовність етапів: підготовчий, базовий та підтримуючий, кожен з яких включає в себе використання специфічних реабілітаційних технологій з відповідних областей. Правильне поєднання процедурних, технічних аспектів реабілітації та ціннісно-сміслових аспектів відновлення психологічного стану забезпечує успішний прогрес через кожен із зазначених етапів [37].

Згідно з висновками, зробленими Т.М.Титаренко, на підготовчому етапі реабілітації варто використовувати певні технології, включаючи стратегії подолання недостатньої мотивації до змін та пошуку ефективних мотиваторів.

Вона також вказує на важливість розвитку мрій про бажане майбутнє, що призводить до активізації ресурсів для подолання перешкод та залучення підтримки оточення, що створює нові мотиватори для самозміни. Техніки такі як опис власного дня, подолання гіперфокусу на проблемі та активізація рефлексивності також важливі на цьому етапі, сприяючи покращенню самоусвідомлення та забезпеченню нового погляду на попередньо непомічені аспекти [37].

У своїй книзі "Principles and Practice of Psychiatric Rehabilitation," доктор соціальних наук Роберт Паул Ліберман підкреслює, що головна мета соціально-психологічної реабілітації полягає в забезпеченні найкращих методів лікування захворювань, психосоціального функціонування та задоволення особистісних потреб. Принципи визначають спосіб лікування та

практику. У цьому контексті професор вказує на сім стратегічних принципів щодо здійснення соціально-психологічної реабілітації особистості [45]:

– Забезпечення нормального життя.

– Сприяння структурним змінам для покращення доступності фармакологічних та психосоціальних послуг.

– Орієнтованість на особистість в лікуванні.

– Активне залучення систем підтримки.

– Координація ефективних послуг.

– Використання потужного підходу.

Як зазначає професор Т.М.Титаренко, на базовому етапі реабілітації доцільно використовувати технологію відновлення творчого проектування власного майбутнього, заснованого на обдуманих та відповідальних життєвих виборах; апробацію оновленого життєвого проекту через актуальні та оперативні життєві завдання; та технологію успішної реалізації поставлених завдань через ефективне адаптування до мирного життя та компетентну практику" [37].

Т.М.Титаренко також підкреслює, що згідно з розробленими технологіями бажано використовувати наступні методики. По-перше, це методики, які сприяють підвищенню особистої відповідальності за власне життя, стимулюванню інтересу до нового і зміні акцентів в автобіографії, що сприяє відновленню готовності до здійснення самостійних життєвих виборів.

По-друге, це методики оцінювання наявних можливостей і обмежень, ретельного порівняння майбутніх зусиль, зміни цілей та способів досягнення їх, що сприяє формулюванню належних життєвих завдань, які реально можна здійснити. По-третє, це методики подолання розмаїття спогадів, зміни відношення до минулих подій, спільного сприйняття життєвих ситуацій, що сприяє не лише вибору потрібного напрямку для самозміни, але й покращує ефективність життєвого втілення [37].

У своїй роботі "Наявні та латентні функції" професор соціології та соціальної роботи Р.Мертон розглядає різні функції соціально-психологічної

реабілітації як соціального інституту. Серед цих функцій можна виділити такі [44]:

Функція утвердження та відновлення соціальних зв'язків. Р.Мертон підкреслює, що ця функція може виявитися через розробку програм реабілітації на національному рівні.

Інтегративна функція. Ця функція може виявитися через створення спеціалізованих груп для осіб, які потребують соціально-психологічну реабілітацію.

Регулююча функція. Ця функція може бути використана для розробки правових норм та політик, які стосуються підтримки потребуючих осіб.

Інтегративна функція (повторно). Ця функція може бути проявлена через створення груп, що допомагають реабілітантам.

Трансляюча функція. Ця функція може виявитися через створення спеціальних програм для навчання волонтерів, які працюють у центрах соціально-психологічної реабілітації.

Комунікативна функція. Такий аспект в інституті соціально-психологічної реабілітації може виявитися через організацію різноманітних тренінгів, створення інформаційних брошур та інших освітніх матеріалів [44].

Як було вказано раніше, тема соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, стала дедалі більш актуальною у недавні роки. Це підтверджується багатьма авторами, які досліджують питання надання соціально-психологічної реабілітації саме для цієї категорії дітей, серед яких варто виділити І.Галатир, О. Коваленко, О.Мордань та багатьох інших.

Основна роль щодо забезпечення соціально-психологічної реабілітації дітей - сиріт, а також дітей, позбавлених батьківського піклування належить центрам соціально-психологічної реабілітації дітей.

Відповідно до Типового положення «Про центр соціально-психологічної реабілітації дітей», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України [36]:

Центр соціально-психологічної реабілітації дітей це заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги.

До основних завдань центру соціально-психологічної реабілітації дітей відносять наступні:

- надання дітям комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги;

- проведення психолого-педагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини;

- створення умов для здобуття дітьми освіти з урахуванням рівня їх підготовки;

- сприяння формуванню у дітей власної життєвої позиції для подолання звичок асоціальної поведінки;

- здійснення трудової адаптації дітей з урахуванням їх інтересів та можливостей;

- розробка рекомендацій з питань соціально-психологічної адаптації дітей для педагогічних та соціальних працівників і батьків [36].

Відповідно до Закону України «Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей» тривалість перебування дитини в центрі соціально-психологічної реабілітації дітей залежить від конкретних обставин, але не може перевищувати відповідно 9 і 12 місяців в разі стаціонарного та денного перебування. Термін присутності дитини в центрі визначається психолого-медико-педагогічною комісією з погодженням із відповідною службою справ дітей [32].

До центру соціально-психологічної реабілітації приймаються такі категорії дітей:

Діти з сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах та не можуть самостійно подолати їх, якщо батьки з певних причин (наприклад,

через тривалу хворобу або інвалідність) не можуть забезпечити адекватний догляд та утримання дитини, ухиляються від батьківських обов'язків або вживають алкоголь та наркотичні речовини.

Діти, які втратили піклування батьків або тих осіб, що їх замінюють.

Діти, які були жертвами будь-якого виду насильства, зокрема насильства вдома, і діти, які допустили домашнє насильство будь-якого характеру. (Якщо дитина стала жертвою домашнього насильства або брала участь у ньому, і при цьому неможливий контакт між ними, за умови відсутності зв'язку між жертвою та винуватцем насильства, за винятком випадків, коли домашнє

насильство призвело до злочинів кримінальної природи). Діти, які постраждали від торгівлі дітьми [36]

Соціально-реабілітаційні центри, такі як дитячі містечка, є важливими установами, спрямованими на надання підтримки, розвитку та реабілітації

дітей, які потребують особливого відношення або відновлення внаслідок різних травматичних подій або особливих потреб. Ось деякі основні характеристики соціально-реабілітаційних центрів, таких як дитячі містечка:

1. **Підтримка дітей і сімей:** Дитячі містечка зазвичай надають підтримку як дітям, так і їхнім сім'ям, які можуть потребувати психологічної, соціальної або педагогічної допомоги.

2. **Реабілітація і розвиток:** Метою таких центрів є допомога дітям у відновленні фізичного та психологічного здоров'я, а також у розвитку особистих навичок і здібностей.

3. **Психологічна підтримка:** Часто дитячі містечка мають в своєму складі психологів та психотерапевтів, які надають психологічну підтримку дітям, які пережили травматичні події.

4. **Освіта і навчання:** Дитячі містечка можуть надавати освітні послуги, щоб діти могли продовжувати навчання під час перебування в центрі.

5. **Соціальна інтеграція:** Центри сприяють соціальній інтеграції дітей, надаючи можливості для взаємодії з іншими дітьми та спільнотою.

6. **Розваги і розвиток:** Дитячі містечка зазвичай пропонують різноманітні розважальні та розвиваючі заходи, такі як художній розвиток, спорт, музика та інші види дозвілля.

7. **Медичний догляд:** Деякі центри можуть мати медичний персонал або співпрацювати з медичними установами для забезпечення медичного догляду.

8. **Робота зі спеціалізованими проблемами:** Деякі дитячі містечка спеціалізуються на роботі з конкретними проблемами, такими як діти-сироти, діти з інвалідністю, діти, які пережили насильство чи зловживання.

9. **Робота з іншими організаціями:** Центри можуть співпрацювати з іншими організаціями, урядовими установами та неурядовими організаціями для забезпечення комплексної підтримки дітям та їх сім'ям.

Дитячі містечка відіграють важливу роль у підтримці та реабілітації дітей, які потребують особливої уваги та підтримки, і сприяють їхньому фізичному, емоційному і соціальному розвитку.

Процес соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт має свої особливості, оскільки це комплексна та довготривала діяльність, спрямована на психологічну, емоційну, соціальну та освітню підтримку дітей, які втратили

батьківське піклування. Ось деякі з основних особливостей цього процесу:

Індивідуальний підхід: кожна дитина має свою унікальну історію, потреби та травми. Саме тому процес реабілітації повинен ґрунтуватися на індивідуальному підході, де враховуються особливості кожної дитини.

Психологічна підтримка: діти-сироти часто переживають емоційні та психологічні труднощі через втрату батьківської підтримки. Соціально-психологічна реабілітація передбачає психологічну підтримку, яка допомагає долати страхи, тривогу та покращувати психоемоційний стан.

Соціальна адаптація: однією з центральних метою реабілітації є підготовка дітей до повноцінного життя в суспільстві. Це включає навчання соціальним навичкам, вмінню спілкуватися, вирішувати конфлікти, адаптуватися до нових умов.

Освітня підтримка: діти-сироти мають право на якісну освіту. Процес реабілітації включає забезпечення їхнього навчання, допомогу у засвоєнні навчального матеріалу та відновленні освітнього рівня.

Розвиток самоцінності та самоповаги: часто діти-сироти можуть почувати себе менш цінними або менш спроможними через втрату батьків.

Реабілітація спрямована на підвищення самооцінки та віри в свої можливості.

Соціальне впровадження: процес реабілітації передбачає залучення дітей до соціальних груп, спільнот та заходів, що сприяє їхній інтеграції у суспільство та формуванню стійких соціальних зв'язків.

Робота зі страхами та травмами: важливою частиною реабілітації є робота з психологічними травмами та страхами, пов'язаними з втратою батьківської підтримки.

Загалом, соціально-психологічна реабілітація дітей-сиріт має на меті забезпечити їм психологічну та соціальну підтримку, сприяти їхньому адаптуванню до нормального життя та відновленню позитивних психологічних станів.

1.2. Природотерапія як метод соціально-психологічної реабілітації

дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка)

Природотерапія, також відома як лікування природою або лісова терапія, це підхід, який використовує природне середовище для покращення фізичного, психологічного та емоційного стану людини. Цей підхід базується на тому, що взаємодія з природою може мати позитивний вплив на загальний стан організму та допомагати зняти стрес, тривожність, депресію та інші психологічні проблеми [11].

Основні принципи природотерапії включають:

Відпочинок у природі: це може бути прогулянка в лісі, відпочинок на пляжі, подорож у гори або просто перебування у парку. Природне середовище допомагає розслабитися та знизити рівень стресу.

Взаємодія з природою: що може включати спостереження за тваринами, дихання свіжим повітрям, контакт з рослинами, водойми або навіть просте сонце в обличчя. Це допомагає створити відчуття злагоди та принести радість.

Фізична активність: природотерапія сприяє активному способу життя. Прогулянки, велосипедні поїздки, плавання та інші види фізичної активності на свіжому повітрі можуть поліпшити фізичний стан [11].

Відсутність електроніки: природотерапія підтримує відмову від технологій та електроніки, дозволяючи розслабитися і зосередитися на оточуючому природному середовищі.

Медитація та рефлексія: природа сприяє спокійному розмірковуванню, медитації та рефлексії. Це може допомогти знизити тривожність та покращити психічний стан.

Позитивний вплив на настрій: природотерапія може збільшити рівень серотоніну та інших хімічних речовин у мозку, які відповідають за настрій. Це може допомогти зменшити депресію та підвищити відчуття щастя.

Хоча природотерапія не є заміною для професійної медичної допомоги, вона може бути чудовим доповненням до лікування фізичних та психологічних проблем.

Природотерапія може розглядатися у якості одного з методів соціально-психологічної реабілітації через свої позитивні впливи на психоемоційний стан та загальний благополуччя людини. Цей метод включає в себе використання природних ресурсів та природних середовищ для покращення фізичного та психологічного стану особи. Ось деякі аспекти, які роблять природотерапію методом соціально-психологічної реабілітації:

Зменшення стресу: природотерапія може допомогти зменшити рівень стресу та тривожності. Природні пейзажі та звуки природи можуть мають релаксуючий ефект на психіку людини, допомагаючи знизити напругу та відновити емоційний баланс [13].

Підвищення настрою: проведення часу на свіжому повітрі, в природному середовищі, сприяє виробленню ендорфінів – гормонів щастя. Це може позитивно позначитися на загальному настрої та емоційному стані.

Збільшення відчуття зв'язку з навколишнім світом: взаємодія з природою допомагає відновити відчуття зв'язку зі світом, заспокоює та підсилює відчуття присутності [13].

Соціальна інтеграція: проведення групових природних занять може сприяти соціальній взаємодії, розвитку спільних інтересів та встановленню соціальних зв'язків між учасниками.

Підтримка ментального здоров'я: природотерапія може бути ефективним способом для тих, хто стикається з депресією, тривожністю або іншими психологічними труднощами. Природні елементи можуть стимулювати позитивні думки та перспективи [19].

Відновлення енергії: природа надає можливість відпочити від міської гамірності та наповнитися позитивною енергією, що сприяє загальному відчуттю здоров'я.

Розвиток самосвідомості: вільний час, проведений на природі, допомагає зосередитися на собі, своїх думках та почуттях, що може сприяти розвитку самосвідомості та саморефлексії.

Загалом, природотерапія сприяє покращенню психологічного стану, сприяє адаптації до нормального життя та забезпечує гармонізацію емоцій та психічного здоров'я. Тому вона використовується як ефективний метод в соціально-психологічній реабілітації дітей-сиріт та інших соціальних груп.

Природотерапія, як метод реабілітації та підтримки психофізичного стану людей, має різноманітні види, які базуються на різних аспектах взаємодії з природними середовищами. Ось деякі основні види природотерапії:

Лісотерапія (лісова терапія): Відвідування природних лісових місць та прогулянки по лісовим доріжкам, під час яких можна спостерігати за природою, утворює таку форму природотерапії, яка відома як лісотерапія або

лісова терапія. Цей метод позитивно впливає на психічний стан і допомагає знижувати рівень стресу та тривожності [21].

Такий підхід передбачає не лише фізичний контакт з природою, але й сприйняття звуків, запахів та візуальних елементів, які характерні для лісового середовища. Основні аспекти лісотерапії включають:

Шум лісу: звуки природи, такі як шум вітру, спів птахів, шум ріки чи рослин, мають відповідний релаксуючий вплив на нервову систему. Це може допомогти заспокоїтися та відпустити накопичену напругу.

Запахи: аромати лісового повітря, рослин та ґрунту можуть мати заспокійливий ефект та впливати на емоційний стан.

Візуальна спостережливість: природні пейзажі, краса рослин та дерев можуть надихати на позитивні думки та створювати гарний настрій [21].

Фізична активність: прогулянки та рух на свіжому повітрі сприяють фізичній активності та відновленню енергії.

Відключення від технологій: лісотерапія допомагає відволіктися від підключених технологій, таких як смартфони та комп'ютери, що може знизити рівень стресу та допомогти відновити концентрацію.

Загалом, лісотерапія є методом природотерапії, який позитивно впливає на психічний стан, сприяючи релаксації, зниженню тривожності та відновленню емоційного балансу.

Агротерапія, також відома як сільська терапія, це метод природотерапії, який включає у себе зайнятості, пов'язані з аграрною діяльністю та сільським господарством. Взаємодія з землею, вирощування рослин та догляд за тваринами мають позитивний вплив на фізичне і психічне здоров'я людини та допомагають підвищити настрій та знизити рівень стресу [34].

Основні аспекти агротерапії включають:

Природний контакт: робота на землі, контакт з рослинами та тваринами дозволяє віднути себе частинкою природи та відновити внутрішній баланс.

Фізична активність: агротерапія включає рухливість та фізичну працю, що допомагає покращити фізичну форму, координацію та силу.

Задоволення від досягнень: вирощування рослин чи догляд за тваринами дозволяє отримувати задоволення від досягнень, спостереження за ростом та розвитком.

Запахи та звуки: запахи землі, рослин та звуки природи можуть допомагати заспокоїтися та створити релаксуючу атмосферу.

Контакт з тваринами: робота з тваринами може викликати позитивні емоції, відчуття догляду та відповідальності.

Спільнота та соціальна взаємодія: взаємодія з іншими людьми, які також займаються аграрною діяльністю, може сприяти встановленню соціальних зв'язків та підтримці [34].

Цей вид природотерапії може бути особливо корисним для тих, хто шукає спосіб розслабитися, покращити фізичне самопочуття та знизити стрес.

Агротерапія надає можливість зануритися в процес взаємодії з природними елементами та насолодитися позитивним впливом сільського життя.

Водолікування, також відоме як гідротерапія, є методом природотерапії, що базується на використанні позитивного впливу водних ресурсів, таких як річки, озера, моря, на здоров'я та психічний стан людини. Цей вид терапії може включати різні види водних активностей та взаємодії з водою, які сприяють розслабленню та покращенню фізичного і емоційного стану [13].

Основні аспекти водолікування (гідротерапії) включають:

Плавання: водолікування часто включає плавання у воді, що може сприяти розслабленню м'язів, покращенню дихання та кровообігу. Плавання в природних водоймах додає взаємодії з природою.

Відпочинок на березі: просте перебування на березі річки, озера або моря може сприяти релаксації і заспокоєнню. Звук води та вид на водну гладь можуть мати релаксуючий ефект.

Гідромасаж: гідротерапія може включати різні методи гідромасажу, такі як гідромасажні ванни або душі. Це може допомагати знімати напругу та покращувати циркуляцію крові.

Водні вправи: виконання фізичних вправ у воді, таких як аеробіка або розтяжка, може бути менш навантажливим для суглобів і м'язів, а також сприяти загальному покращенню фізичної форми [13].

Терапія з використанням гарячої та холодної води: Змінюючи температуру води під час гідротерапії, можна досягти різних ефектів, таких як зняття запалення, зняття болю або стимуляція енергії.

Медитація у воді: занурення у воду або спостереження за рухом води може бути використано для медитації та заспокоєння.

Гідротерапія в природних водних середовищах може мати сприятливий вплив на фізичне та емоційне здоров'я, сприяючи релаксації, зняттю стресу та покращенню загального самопочуття.

Гірська терапія, відома також як монганотерапія, представляє собою метод природотерапії, що ґрунтується на відвідуванні гірських регіонів. Цей підхід включає перебування в природних гірських ландшафтах, де гірські пейзажі, свіже повітря та фізична активність сприяють зміцненню фізичного стану та підвищенню настрою [13].

Основні аспекти гірської терапії (монганотерапії) включають:
Гірські пейзажі: гірські регіони вражають своєю незабутньою красою, панорамними видами та різноманітністю природних форм. Перебування в такому оточенні може допомогти зняти напругу та зосередитися на красі навколишнього світу.

Свіже повітря: гірські регіони відомі своєю чистотою та свіжістю повітря, що може позитивно вплинути на роботу легенів та загальний стан організму.

Фізична активність: відвідування гірських місць часто пов'язане з фізичною активністю, такою як піші прогулянки, велосипедні поїздки,

скелелазіння тощо. Це допомагає покращити витривалість, координацію та загальний фізичний стан.

Взаємодія з природою: можливість бути в контакті з природними елементами, такими як гірські потоки, дерева та камені, може мати заспокійливий ефект та допомагати відволіктися від повсякденних турбот.

Спільнота та соціальний аспект: в гірських регіонах можна спілкуватися з однодумцями, зануритися в культурний контекст місцевого населення та відчутти позитивний вплив соціальної взаємодії [15].

Гірська терапія допомагає підвищити загальний психофізичний стан, збудувати зв'язок з природою та насолодитися неймовірною красою гірських регіонів, що може внести позитивні зміни в якість життя.

Паркотерапія - це метод природотерапії, який базується на використанні позитивного впливу парків та скверів на психічне та фізичне здоров'я. Цей підхід охоплює в собі різні види взаємодії з природними зонами в міському середовищі, де благотворний вплив природи сприяє покращенню психологічного стану та загального самопочуття, зниженню рівня тривожності та стресу [20].

Основні аспекти паркотерапії включають:

Прогулянки в парку: прогулянки серед зелених насаджень та природних зон в парках та скверах можуть допомогти заспокоїтися та відпустити напругу.

Спостереження за природою: візуальне спостереження за рослинністю, деревами та тваринами може мати заспокійливий ефект і допомагати зосередитися на теперішньому моменті.

Відпочинок під деревами: відпочинок під деревами або на газонах може створювати релаксуючу атмосферу та підвищувати відчуття спокою.

Звуковий фон: звуки природи, такі як спів птахів або шум листя, можуть мати позитивний вплив на нервову систему та допомагати відпочити.

Фізична активність: відпочинок у парку також може включати фізичну активність, таку як йогу або заняття спортом, що сприяє зміцненню здоров'я.

Соціальна взаємодія: парки часто є місцем зустрічей та спілкування, що може сприяти покращенню соціального благополуччя.

Паркотерапія може бути особливо корисною для тих, хто мешкає в міському середовищі та шукає спосіб заспокоїтися, покращити психічний стан та знайти зв'язок з природою [13].

Садівництво та садова терапія - це методи природотерапії, які передбачають створення та догляд за власним садом або рослинами.

Вирощування рослин, робота зі землею та догляд за садовою рослинністю можуть мати позитивний вплив на психічний та фізичний стан людини, сприяючи відновленню позитивних емоцій та зниженню рівня тривожності.

Основні аспекти садової терапії включають:

Створення простору: вирощування власного саду або городу дозволяє створити особливий простір, де можна відчутти зв'язок з природою та втілити свої творчі ідеї.

Релаксація: робота в саду може бути релаксуючою та заспокійливою, допомагаючи зняти стрес та напругу [34].

Зосередженість: догляд за рослинами вимагає уваги та зосередженості, що може сприяти відволіканню від негативних думок та розфокусуванню.

Відновлення емоційного стану: взаємодія з природою та спостереження за ростом та розвитком рослин може викликати позитивні емоції та відчуття досягнень.

Творчість: садівництво дозволяє виразити свою творчість через дизайн саду, вибір рослин та їх розташування.

Фізична активність: робота в саду може включати фізичну активність, таку як розкопування грядок або поливання рослин, що сприяє загальному зміцненню організму.

Садівництво та садова терапія можуть бути важливими компонентами природотерапії для тих, хто шукає спосіб зберегти емоційне благополуччя, покращити психічний стан та зануритися в релаксуючу атмосферу росту та розвитку рослин.

Терапія з використанням тварин, також відома як зоотерапія, є методом природотерапії, який включає взаємодію з тваринами, такими як собаки, кози, коні, з метою покращення фізичного і психічного стану людини. Цей підхід може сприяти підвищенню настрою, зниженню рівня стресу та поліпшенню соціальної взаємодії [13].

Основні аспекти зоотерапії включають:

Емоційна підтримка: тварини, особливо собаки та кози, можуть створювати позитивні емоційні зв'язки з людьми, сприяючи відчуттям радості та задоволення.

Релаксація: взаємодія з тваринами може мати релаксуючий ефект, сприяючи зниженню стресу та тривожності.

Фізична активність: догляд за тваринами, прогулянки з собаками або навіть кінні прогулянки можуть включати фізичну активність, що позитивно впливає на фізичний стан.

Соціальна взаємодія: зоотерапія може сприяти поліпшенню соціальної взаємодії та комунікації, особливо для людей, які мають труднощі у взаємодії з іншими людьми [13].

Зняття сорому та страху: тварини можуть створювати безумовну прийнятність, допомагаючи подолати сором та страх у спілкуванні.

Терапевтичні програми: професійні зоотерапевти використовують тварин для спеціалізованих терапевтичних програм, які спрямовані на покращення різних аспектів фізичного та психічного здоров'я.

Зоотерапія може бути особливо корисною для людей з різними психологічними та фізичними потребами, допомагаючи підвищити якість життя та забезпечити позитивну взаємодію з оточуючим світом.

Ці види природотерапії можуть використовуватися окремо чи в комбінації, в залежності від потреб та можливостей конкретної особи. Вони спрямовані на покращення фізичного та психологічного стану, зменшення стресу, підвищення настрою та загального благополуччя.

У соціально-психологічних реабілітаційних центрах для дітей-сиріт можна успішно використовувати різні види природотерапії для досягнення позитивних результатів у їхньому психоемоційному та фізичному відновленні.

Ось декілька типів природотерапії, які мають особливу вагомість у контексті соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт:

Агротерапія (сільська терапія): діти можуть брати участь у садівництві, вирощуванні рослин, догляді за городом або тваринами. Це може сприяти їхньому взаємодії з природою, розвитку відповідальності, покращенню самооцінки та відчуттю досягнень.

Терапія з використанням тварин (зоотерапія): взаємодія з тваринами може допомогти дітям розвинути соціальні навички, відчути емоційну підтримку та знизити рівень тривожності.

Лісотерапія (лісова терапія): прогулянки в лісі або спостереження за природою можуть відволікти дітей від їхніх труднощів, покращити настрій та допомогти зняти стрес.

Паркотерапія: відпочинок у парку або сквері, спостереження за рослинами та природою можуть мати заспокоїливий вплив на дітей, сприяючи їхньому релаксації та позитивним емоціям.

Садівництво та садова терапія: створення свого власного саду або робота з рослинами може сприяти розвитку творчості, зняттю стресу та відновленню позитивних емоцій.

Терапія з використанням води (гідротерапія): якщо це можливо, можна організувати активності водолікування, такі як басейни або ігри з водою, що сприятиме релаксації та забезпечить фізичний відпочинок.

Вибір конкретних методів природотерапії залежить від індивідуальних потреб та можливостей кожної дитини. Важливо забезпечити безпеку та комфорт дітей під час взаємодії з природою та тваринами, а також розглянути їхні інтереси та психологічні особливості.

До основних етапів природотерапії відносять:

Діагностика: перший крок - це визначення потреби дитини у природотерапії. На цьому етапі спеціаліст має провести спеціальне обстеження, щоб з'ясувати, які саме проблеми або стресори впливають на дитину, щоб визначити види природо терапії, які є доцільними до використання.

Планування: на цьому етапі розробляється індивідуальний план соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт, який може включати в себе різні природні елементи і активності.

Взаємодія з природою: це основна частина природотерапії, де дитина взаємодіє з природними ресурсами. Це може включати в себе прогулянки в лісі, спостереження за природними явищами, відпочинок біля води, садову роботу і багато інших активностей.

Оцінка і корекція: після взаємодії з природою спеціаліст аналізує реакції та психо-емоційний стан дитини і, за необхідності, вносить корекції до плану соціально психологічної реабілітації.

До основних **методів природотерапії**, як засобу соціально-психологічної реабілітації дітей - сиріт відносять:

Прогулянки в природі: можливість гуляти на свіжому повітрі, спостерігати за рослинами та тваринами, дихати свіжим повітрям і відчувати природний ландшафт може допомогти дітям відпочити і знизити рівень стресу.

Екологічну терапію: цей метод передбачає спеціальні програми, де діти беруть участь у природоохоронних заходах, доглядають за рослинами, викопують ями для саджання дерев, та інші екологічні діяльності. Це сприяє відчуттю корисності та зв'язку з природою.

Медитацію на природі: діти можуть навчитися базовим методам медитації або йоги, виконуючи їх на свіжому повітрі в природному оточенні. Це може сприяти розслабленню, зосередженню та зниженню стресу.

Терапевтичні ігри на природі: гра на природі може включати в себе різноманітні вправи та завдання, що сприяють розвитку спільних навичок, співпраці та спілкування.

Кемпінг та пригодницькі програми: виїзди в природне середовище, де діти вивчають навички виживання, спілкуються з однолітками і виконують виклики, можуть підвищити їхню самооцінку і самодостатність.

Садівництво та робота на садівничій ділянці: діти можуть вчитися доглядати за рослинами, вирощувати овочі та квіти, що може надати їм відчуття відповідальності та задоволення від роботи з природою.

Зазначені методи можуть бути використані як окремо, так і в поєднанні один з одним, залежно від індивідуальних потреб та можливостей дітей-сиріт. Природотерапія сприяє не лише соціально-психологічній реабілітації, але і зміцненню здоров'я, зростанню самооцінки та розвитку позитивних життєвих навичок у дітей-сиріт.

Природотерапія може бути впроваджена в різних формах роботи в процесі соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт, залежно від їхніх потреб та можливостей. Нижче наведено основні форми роботи в природотерапії для цієї категорії дітей:

Групові сесії в природному середовищі: діти можуть приймати участь в спеціальних групових сесіях, організованих в природному середовищі. Це можуть бути спільні прогулянки, групові вправи, роздуми або тематичні сесії.

Індивідуальні консультації в природному оточенні: деякі діти можуть відчувати більшу комфортність в індивідуальній обстановці. Спеціаліст може проводити індивідуальні зустрічі в природному оточенні, пристосовуючи їх до потреб кожної конкретної дитини.

Природні ретрити і табори: організація природних ретритів або таборів для дітей-сиріт може бути дієвим методом реабілітації. Під час таких програм діти мають можливість перебувати в природному середовищі протягом тривалого періоду, виконувати різні природні активності і розвивати соціальні навички.

Спільні екологічні проекти: діти можуть брати участь у спільних екологічних проектах, таких як догляд за парками, рекреаційними зонами чи власними природними ділянками. Це сприяє відчуттю гордості та корисності.

Спортивні заходи на природі: включення спортивних активностей, таких як хайкінг, каякінг, велосипедні прогулянки або ігри на свіжому повітрі, може сприяти фізичному та психологічному здоров'ю дітей.

Терапія через мистецтво в природі: використання мистецтва в природному середовищі, таке як малювання, скульптура або фотографія, може бути способом для дітей виразити свої почуття і емоції.

Ці форми роботи в природотерапії можуть бути адаптовані до потреб та вікових особливостей конкретних дітей-сиріт, сприяючи їхньому фізичному, емоційному і психологічному благополуччю.

Висновки до першого розділу

Соціально-психологічна реабілітація дітей-сиріт у сучасних соціально-реабілітаційних центрах є актуальною та важливою проблемою, спрямованою на забезпечення повноцінного розвитку та інтеграції дітей у суспільство.

Використання природотерапії як методу в рамках цього процесу має великий потенціал у покращенні психоемоційного стану та соціальної адаптації дітей-сиріт.

Природотерапія є комплексним підходом, що базується на здатності природного середовища позитивно впливати на фізичне та психічне здоров'я людини. Зокрема, використання різних видів природотерапії, таких як агротерапія, лісотерапія, терапія з використанням тварин, гідротерапія та інші, дозволяє створити сприятливе середовище для покращення самопочуття, зменшення стресу та підвищення якості життя дітей-сиріт.

Соціально-психологічні реабілітаційні центри надають можливість не лише забезпечити дітей-сиріт матеріальною підтримкою, а й створити умови для їхнього психологічного здоров'я та особистісного розвитку. Використання

природотерапії доповнює цей процес, дозволяючи дітям відчувати зв'язок з природою, вплинути на їхню емоційну сферу, розвинути соціальні навички та знайти способи ефективного взаємодії з іншими людьми.

Завдяки природотерапії діти-сироти можуть отримати позитивний досвід, набути практичних навичок, покращити своє самопочуття та сприйняття світу. Важливо надати їм можливість вибору індивідуально підходящих методів природотерапії, враховуючи їхні потреби та інтереси.

Використання природотерапії у соціально-психологічній реабілітації дітей-сиріт в соціально-реабілітаційних центрах є ефективним способом підвищення якості їхнього життя, забезпечення гармонійного розвитку та сприяння їхній успішній інтеграції в суспільство.

У результаті теоретичного аналізу проблеми з'ясовано, що «соціально-психологічна реабілітація» - це процес психологічної, соціальної і професійної адаптації осіб з обмеженими можливостями або тимчасовими життєвими труднощами, такими як інвалідність, хронічні захворювання, травми тощо.

Діти сироти – це діти, які втратили одного або обох батьків і перебувають без основних опікунів. Сирітство може стати результатом різних обставин, таких як смерть батьків від хвороби, аварії, конфлікту чи інших трагічних подій.

Центр соціально-психологічної реабілітації дітей – це заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги.

Природотерапія як метод соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка) - це підхід до психотерапії, який використовує природні ресурси та природні середовища для покращення фізичного, емоційного і психологічного стану дітей, які

перебувають у соціально-реабілітаційних установах, через втрату батьків або інші травматичні події у їхньому житті.

До основних видів природотерапевтичної СПР дітей-сиріт відносять наступні:

- прогулянки на природі;
- екологічну терапію;
- медитацію на природі;
- терапію через мистецтво на природі;
- пригодницькі програми; фізичні вправи в природному середовищі;
- природні ретрити і табори.

Ці види природотерапії можуть бути використані окремо або в поєднанні для досягнення конкретних цілей реабілітації дітей-сиріт в соціально-реабілітаційних центрах.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА РІВНІВ ТРИВОЖНОСТІ ДІТЕЙ-СИРИТ В СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРАХ (ДИТЯЧІ МІСТЕЧКА)

2.1. Організаційно-методичне обґрунтування програми дослідно-експериментальної роботи

З метою проведення діагностики рівнів тривожності та загального психічного стану дітей-сиріт в соціально-реабілітаційних центрах (дитячі містечка) нами було обрано наступні методики

- 1) "Методика дослідження проявів агресивної поведінки у дітей дошкільного віку" О. М. Борисенко та Л. Л. Макарової;
- 2) кінетичний малюнок «Моя сім'я» (Додаток А);
- 3) проєктивна методика Р. Теммла, М. Дорки і В. Амен «Обери обличчя» щодо визначення психічного стану дитини (Додаток Б).

Емпіричне дослідження проводилось серед дітей-сиріт старшого дошкільного віку 5-6 років. Виборку складала група з 25 дітей.

Дослідження проходило у три етапи:

Перший етап полягав у виборі діагностичних методик, які дозволяють визначити психічний стан дитини.

На другому етапі було проведено безпосередньо діагностичне дослідження щодо визначення психічного стану дитини.

Третій етап полягав у проведенні якісного та кількісного аналізу даних, отриманих під час дослідження.

Метою даного емпіричного дослідження було оцінка стану соціально-психосоціального розвитку дітей-сиріт старшого дошкільного віку за критеріями :

- тривожності (страх і неспокій, роздратованість і нервовість, головний біль, біль у животі, м'язова напруга, тремори, підвищене серцебиття, погіршення сну і засинання, постійний страх за втратою і розривом стосунків,

соціальна ізоляція, знижений інтерес до навчання і розваг, почуття засмученості, безнадійності і депресії);

проявів агресивності у поведінці (фізична і вербальна агресія: удари, ляскання, пнучі рухи, образливі, грубі чи загрозливі слова або жести, руйнування майна, предметів або навколишнього середовища, самопоранення або саморуїнування, конфлікти з іншими дітьми та бути причиною сварок та сутичок, обуреність, або роздратування, маніпуляції іншими, особливо в ситуаціях, коли вони відчують втрату контролю);

– соціальної адаптації (здатність встановлювати та підтримувати стосунки, участь у навчальному процесі, співпраця і взаємодія з іншими дітьми, співробітництво зі спеціалістами і соціальними службами, уміння розвивати індивідуальні навички, позитивне самопоцінювання і самосвідомість, здоровий розвиток і фізичне самопочуття, відсутність антисоціальної поведінки та наявність уявлень щодо свого майбутнього, включаючи освіту, професійний розвиток та самостійне життя).

До кожного критерію ми підбрали діагностичні методики. Розглянемо сутність та зміст кожної з обраних методик дослідження.

"Методика дослідження проявів агресивної поведінки у дітей дошкільного віку" О. М. Борисенко та Л. Л. Макарової. Ця методика включає тестові завдання та ігрові ситуації, які дозволяють визначити рівень агресивності дитини та її поведінку у різних ситуаціях [3].

Вона складається з 7 тестових завдань, які дозволяють виявити різні аспекти агресивної поведінки дитини:

Завдання "Розтрошені іграшки" - оцінює ступінь деструктивної поведінки дитини.

Завдання "Паркетна дошка" - визначає рівень ворожості та нападу.

Завдання "Мій малюк" - дозволяє виявити агресивну поведінку дитини відносно маленьких дітей або тварин.

Завдання "Допомога другу" - оцінює ступінь самостійності та співпраці з іншими дітьми.

Завдання "Гра на піску" - визначає рівень соціальної адаптації та емоційної стабільності дитини.

Завдання "Малювання кулі" - дозволяє виявити рівень агресивності та емоційної напруженості у творчих завданнях.

Завдання "Вплив на поведінку" - оцінює здатність дитини сприймати інші точки зору та усвідомлювати наслідки своєї поведінки [3].

Методика передбачає оцінювання кожного тестового завдання на 3-бальній шкалі, де 1 бал відповідає відсутності агресивності, а 3 бали - високому рівню агресивності. Загальний бал за всі завдання може бути від 7 до 21 балу. Таким чином, методика дозволяє отримати комплексну оцінку рівня агресивності дитини та її поведінки у різних ситуаціях.

Крім тестових завдань, методика також включає ігрові ситуації, які дозволяють спостерігати за поведінкою дитини в реальному життєвому контексті. Ці ігри можуть бути зорієнтовані на різні аспекти агресивної поведінки, наприклад:

Гра-рольова "Лікарня" - дозволяє виявити рівень агресивності дитини в ролі лікаря, пацієнта або медсестри.

Гра з конструктором - оцінює ступінь деструктивної поведінки дитини при створенні будівель або споруд.

Гра з іграшками - дозволяє виявити рівень ворожості та нападу в поведінці дитини під час гри з іншими дітьми.

Гра з м'ячем - оцінює рівень агресивної поведінки дитини під час гри в командних іграх.

Під час проведення методики важливо забезпечити комфортну атмосферу для дитини, створити довірливу атмосферу та не спричиняти стрес.

Також важливо дотримуватись принципу конфіденційності та не розголошувати результати дослідження.

Отримані результати методики можуть бути використані для виявлення проблем у поведінці дитини та розробки індивідуальних програм корекції агресивної поведінки. Крім того, методика може бути корисною для

планування педагогічної роботи з дітьми та розробки програм соціально-психологічної підтримки дітей з ризиком розвитку агресивної поведінки.

Що стосується обстеження дітей та аналізу кінетичного малюнка «Моя сім'я» (Додаток А), воно виглядало наступним чином: дитині було запропоновано альбомний лист та кольорові олівці та поставлено умову намалювати свою родину та себе в дії. Під час аналізу малюнків було проведено оцінку якості зображення, ретельності замальовки, недбалості виконання, барвистості та положення об'єктів на аркуші, використання заштрихованості. Основною змістовною характеристикою проведення дослідження були зображення діяльності зі своїми рідними, взаємне розташування близьких людей та дитини один з одним, присутність або відсутність себе або батьків, а також співвідношення розміру людей та речей на малюнку [33].

Аналіз результатів малюнків дітей здійснювався за такими показниками, як:

- наявність занепокоєння у дитини;
- емоційне напруження;
- наявність ворожого настрою у дитини.

Проективна методика «Обери обличчя» призначення для діагностування дітей від 5 до 8 років. Основне обладнання, що використовується під час діагностики експериментальний матеріал - 14 малюнків, кожний з яких відображає певну типову для життя дитини ситуацію (Додаток Б).

Використання методика має на меті виявлення рівня тривожності дитини, що є особливо актуальним в умовах військового часу. Вона представляє собою дитячий тест тривожності, що був розроблений американськими психологами Р. Темпл, М. Дорки та В. Амен [2].

Завдання проведення діагностики за даною методикою полягає у дослідженні та оцінці рівня тривожності дітей в ситуаціях, де відповідна якість особистості дитини виявляється найбільшою мірою.

Тривожність, що проявляється у конкретній ситуації, не обов'язково буде точно також проявляється в інших соціальних ситуаціях, це залежить від негативного емоційного досвіду, який дитина набула в даній або інших життєвих ситуаціях. Саме отримання негативного емоційного досвіду може підвищувати і породжувати тривожність як рису особистості дитини, та стати причиною неспокійної, тривожної поведінки дитини.

Підвищений рівень тривожності дитини свідчить про недостатню емоційну пристосованість та адаптованість дитини до різних життєвих ситуацій, що викликає занепокоєння.

Психодіагностика тривожності має на меті оцінити внутрішнє ставлення дитини до певних соціальних ситуацій, надає корисну інформацію щодо характеру взаємин дитини, що склалися у неї з оточуючими людьми, зокрема у родині та дитячому садку.

Критерії тривожності за методикою «Обери обличчя» Р. Теммл, М. Дорки та В. Амен. Кількісний аналіз полягає в наступному: на підставі даних протоколу обчислюється індекс тривожності дитини (ІТ), який дорівнює вираженому в процентах відношенню числа емоційно негативних виборів до загального числа малюнків.

За індексом тривожності (ІТ) діти віком від 5 років до 8 років умовно можуть бути розділені на три групи:

1. Високий рівень тривожності. ІТ за величиною більше 50%.
2. Середній рівень тривожності. ІТ знаходиться в межах від 20% до 50%.
3. Низький рівень тривожності. ІТ розташовується в інтервалі від 0% до 20%.

Таким чином, обрані методики мають на меті визначити рівень тривожності, агресивності поведінки дітей-сиріт старшого дошкільного віку та їхнього загального психічного стану.

2.2. Діагностика рівнів тривожності дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів

Використання методики «Кінетичний малюнок сім'ї» має на меті продемонструвати психологічний стан кожного з досліджуваних, малюнок допомагає виявити взаємини в сім'ї, зокрема відносини з батьками, які склалися в родині до моменту сирітства; з'ясувати, що саме викликає у дитини тривогу, показує, як дитина сприймає інших членів сім'ї, та яке місце дитина відводить собі в міжособистісних стосунках. Для тестування методом кінетичного малюнку розроблена система кількісної оцінки, а саме виділено 5 симптомоконкомплексів: сприятлива психологічна ситуація в оточенні дитини, конфліктні відносини з оточуючими, тривожність дитини, почуття неповноцінності та ворожості у дитини.

Результати даного дослідження продемонстрували, що сприятливий психологічний стан не було виявлено у жодної дитини, яка взяла участь у дослідженні. Аналіз 60% малюнків говорить про негативні відхилення у психологічному стані дітей, що у свою чергу негативно може вплинути на розвиток особистості дитини. Для таких малюнків характерним є наступне:

- відсутність будь-кого з членів сім'ї,
- дитина намальована сумною,
- дитина знаходиться далеко від батьків,
- загальний характер виконання малюнку демонструє занепокоєння,
- на малюнку присутня ворожість до дорослих, це видно через штрихування деталей,
- відсутні деякі частин тіла.

Для 8% дітей характерним є відчуття ворожості у стосунках з оточуючими. На малюнках дітей з цих сімей дитина зобразила себе з заляканим виразом обличчя. На малюнку відчувається емоційна напруга, дитина використовує в основному темні фарби, а також спостерігається вороже ставлення до батьків, це спостерігається у намальованих розведених руках та пальцях рук.

Результати аналізу симптомоконплексів взаємин дітей з оточуючими подано у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Аналіз результатів визначення симптомоконплексів у відносинах дітей дошкільноговіку віку з оточуючими

Симптомоконплекс	Кількість досліджуваних
Сприятлива психологічна ситуація	0%
Конфліктність	16%
Тривожність	56%
Почуття неповноцінності	20%
Ворожість	8%

При аналізі результатів інтерпретації симптомоконплексів було

виявлено, що конфліктність у відносинах з оточуючими виявлена у 16%

випадків, тривожність – у 56%, почуття неповноцінності виявлено у 20%

дітей, почуття ворожості у відносинах з оточуючими було виявлено у 8%

досліджуваних дітей. Для більшої наочності результати даного дослідження

зображено на рис. 2.1.

Результати дослідження за методикою «Кінетичний малюнок сім'ї» є

досить інформативними та відображають дійсну картину відносин між дітьми

та її найближчим оточенням та вплив оточення на психічний розвиток та стан

дитини.

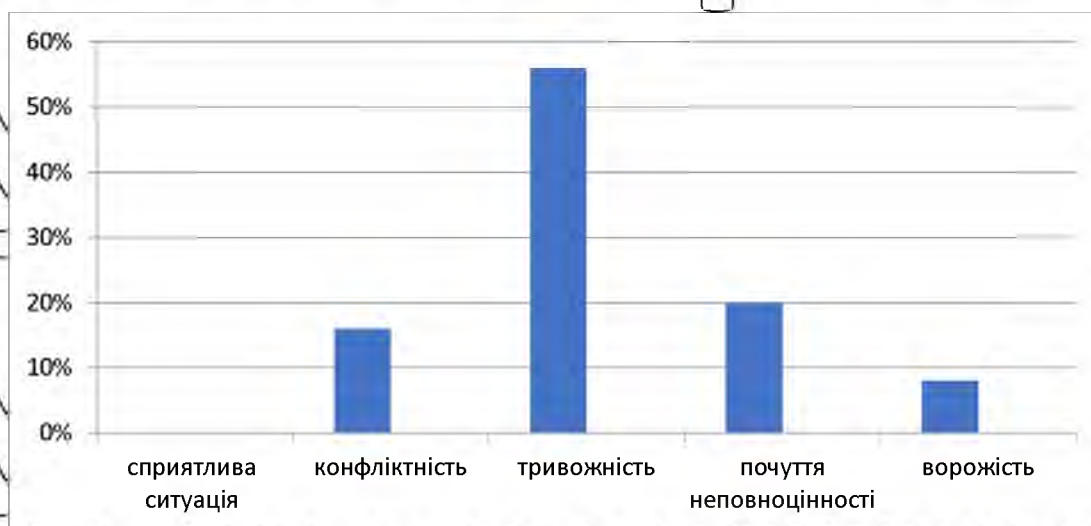

Рис. 2.1. Основні симптомокомплекси проективної методики «Кінетичний малюнок сім'ї»

Розглянемо результати, отримані під час проведення діагностики «Обери обличчя» Р. Теммл, М. Дорки та В. Амен «Обери обличчя» щодо визначення психічного стану та рівня тривожності дітей - сиріт, подані у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Розподіл рівня тривожності респондентів за методикою «Обери обличчя» Р. Теммл, М. Дорки та В. Амен

Рівень тривожності дитини	Кількість досліджуваних дітей
Високий ($\geq 50\%$)	12
Середній (від 20% до 50%)	11
Низький (від 0% до 20%)	2

Для наочності зобразимо результати проведення діагностики рівня тривожності дітей дошкільного віку на діаграмі (Рис.2.2).

Рівень тривожності дітей дошкільного віку

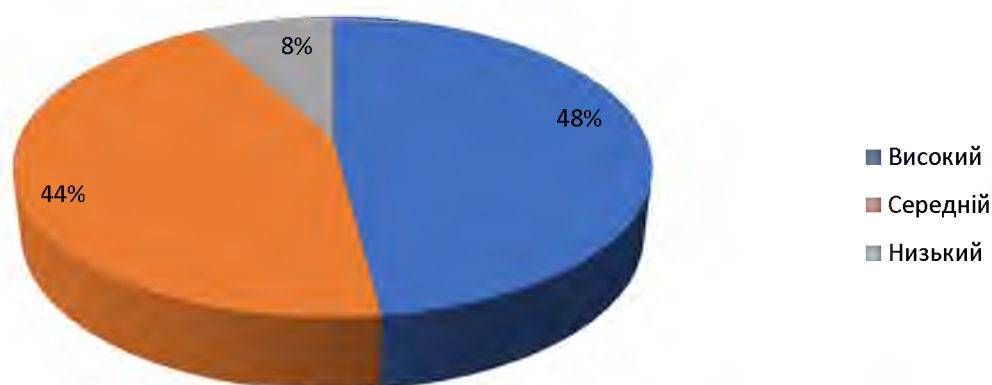

Рис. 2.2. Розподіл рівня тривожності за методикою «Обери обличчя» Р. Темпл, М. Дорки та В. Амен

Отже, як видно із рис. 2.2., за методикою «Обери обличчя» 48 % досліджуваних дітей – сиріт дошкільного віку мають високий рівень тривожності, 44 % групи мають середній рівень тривожності, 8% досліджуваних мають низький рівень тривожності.

Проведення діагностики психічного стану дітей за запропонованими методиками свідчить про те, що значний відсоток дітей-сиріт, які приймали участь у дослідженні, мають досить високий рівень тривожності, що свідчить про стан занепокоєння дитини, яке відчуває дитина, що опинилась у складних життєвих обставинах і була позбавлена батьківського піклування, та вказує на необхідність провадження заходів щодо надання дітям психологічної допомоги та психологічної корекції стану дітей.

Проведемо аналіз результатів діагностики рівня агресивності дітей-сиріт за методикою дослідження проявів агресивної поведінки у дітей дошкільного віку О. М. Борисенко та Л. Л. Макарової.

Результати проведення емпіричного дослідження за "Методикою дослідження проявів агресивної поведінки у дітей дошкільного віку" О. М. Борисенко та Л. Л. Макарової подані у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Аналіз результатів дослідження проявів агресивної поведінки у дітей – сиріт дошкільного віку за методикою О. М. Борисенко та Л. Л. Макарової

Рівень агресивності поведінки дитини	Кількість досліджуваних дітей
Високий	11

Середній	4
Низький	10

Для наочності зобразимо результати, подані у табл. 2.3. графічно.

Рис.2.3. Результати дослідження проявів агресивної поведінки у дітей - сиріт дошкільного віку за методикою О. М. Борисенко та Л. Л. Макарової

Таким чином, із рис. 2.3. можна спостерігати, що під час проведення діагностики у більшій частині (44%) дітей було виявлено високий рівень агресивності у поведінці, на низькому рівні агресивність у поведінці була виявлена у 42 % дітей, що взяли участь у дослідженні, найменша частина дітей 16 % має середній рівень агресивності поведінки. Зазначена тенденція потребує розробки та застосування програми психологічного корекційного впливу, який матиме на меті зниження рівня агресивності дітей – сиріт та нормалізації їх психічного стану.

Висновки до другого розділу

З метою проведення діагностики рівнів тривожності та загального психічного стану дітей-сиріт в соціально-реабілітаційних центрах нами було обрано наступні методики

1. "Методика дослідження проявів агресивної поведінки у дітей дошкільного віку" О. М. Борисенко та Л. Л. Макарової;

2. кінетичний малюнок «Моя сім'я»;

3. проєктивна методика Р. Теммла, М. Дорки і В. Амен «Обери обличчя» щодо визначення психічного стану дитини.

Емпіричне дослідження проводилось серед дітей-сиріт старшого дошкільного віку 5-6 років. Виборку складала група з 25 дітей.

Дослідження проходило у три етапи:

Перший етап полягав у виборі діагностичних методик, які дозволяють визначити психічний стан дитини.

На другому етапі було проведено безпосередньо діагностичне дослідження щодо визначення психічного стану дитини.

Третій етап полягав у проведенні якісного та кількісного аналізу даних, отриманих під час дослідження.

Метою даного емпіричного дослідження було визначення рівня тривожності, прояву агресивності у поведінці дітей-сиріт старшого дошкільного віку та їх загального психічного стану.

Проведення діагностики психічного стану дітей за запропонованими методиками свідчить про те, що значний відсоток дітей-сиріт, які приймали участь у дослідженні, мають досить високий рівень тривожності та агресивності в поведінці, що свідчить про стан занепокоєння дитини, яке відчуває дитина, що опинилась у складних життєвих обставинах і була позбавлена батьківського піклування, та вказує на необхідність провадження заходів щодо надання дітям психологічної допомоги та психологічної корекції стану дітей.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПЕРЕВІРКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРИРОДОТЕРАПЕВТИЧНОЇ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРІТ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ (ДИТЯЧІ МІСТЕЧКА)

3.1. Обґрунтування та реалізація авторської

природотерапевтичної програми соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка)

Мета розробки природотерапевтичної програми соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів, таких як дитячі містечка, полягає в досягненні ряду важливих цілей та завдань, спрямованих на поліпшення фізичного, психологічного і соціального стану дітей-сиріт. Основні цілі розробки такої програми включають:

Соціально-психологічна реабілітація: забезпечення дітей-сиріт психологічною та соціальною підтримкою, сприяння подоланню травм та стресових ситуацій, які вони пережили, і покращенню їхнього психічного здоров'я.

Розвиток соціальних навичок: навчання дітей спільному життю, розвиток навичок спілкування, сприяння формуванню позитивних міжособистісних відносин та соціальної інтеграції.

Підвищення самоповаги і самосвідомості: допомога дітям у розумінні і прийнятті себе, сприяння їх вірі у власні здібності та можливості, підвищення їхньої самоповаги.

Фізичний розвиток: забезпечення можливості дітям брати участь у фізичних активностях на свіжому повітрі, що сприяє зміцненню їхнього здоров'я та фізичного розвитку.

Екологічна освіта: навчання дітей поважати природу, розуміти важливість збереження природних ресурсів та брати участь у догляді за природним середовищем.

Створення позитивного досвіду та сприяння емоційному зціленню: важливо створити для дітей позитивний досвід, пов'язаний з природою, а також допомогти їм розуміти та виражати свої емоції, сприяючи їхньому емоційному зціленню.

Підготовка до соціальної адаптації: підготовка дітей до подальшої соціальної адаптації та інтеграції у суспільство після виходу з соціально-реабілітаційних центрів.

Розвиток творчості та самовираження: сприяння розвитку творчих здібностей дітей та надання їм можливості виразити себе через мистецтво та інші творчі види діяльності.

Забезпечення безпеки та підтримки: забезпечення безпеки та підтримки дітей під час проведення природних активностей.

Розробка природотерапевтичної програми сприяє досягненню цих цілей і сприяє загальному благополуччю та розвитку дітей-сиріт, які перебувають у соціально-реабілітаційних центрах (дитячих містечках).

Нижче розроблено програму соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт дошкільного віку (5-6 років) в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячих містечок) засобами природотерапії:

Перший тиждень

День 1: Ознайомлення та адаптація включає наступні види активності:

Ранкова зустріч, ознайомлення з дітьми та фахівцями.

Ігри та активності для розробки соціальних навичок та адаптації до нового оточення.

Програма першого дня соціально-реабілітаційної програми для дітей-сиріт дошкільного віку "Ознайомлення та адаптація" спрямована на створення

сприятливого та доброзичливого середовища для дітей, які перебувають у новому оточенні. Детальний план цього дня виглядає наступним чином:

8:00 - 8:30: Ранкова зустріч та ознайомлення

Діти збираються разом зі своїми вихователями та іншими фахівцями програми в спеціальному груповому приміщенні або на вулиці, в залежності від погодних умов.

Фахівці вітають дітей, представляються та називають свої імена, щоб діти знали, з ким вони будуть працювати.

Вихователі розповідають дітям про загальні правила та очікування щодо поведінки під час програми, а також допомагають дітям зрозуміти, що цей день буде веселим та цікавим.

8:30 - 9:30: Ігри та активності для розробки соціальних навичок

Фахівці організують ігрову сесію на природі, яка спрямована на покращення соціальних навичок та адаптації дітей.

Граючи у командні ігри або вправи спільно з іншими дітьми, діти мають можливість взаємодіяти, спілкуватися та розвивати навички спільної гри.

Можливі ігри та активності можуть включати в себе будівництво вежі із конструктора, рольові ігри, спільне кольорове малювання або будь-які інші ігри, які сприяють співпраці та спілкуванню.

9:30 - 10:00: Перерва на сніданок

Діти та фахівці спільно обідають, що сприяє встановленню більш тісних стосунків та створенню дружньої атмосфери.

10:00 - 11:30: Продовження активностей та розвиток навичок

Фахівці організують додаткові ігри та активності, спрямовані на розвиток різних навичок, таких як спілкування, творчість, сприймання інших тощо.

Діти можуть брати участь у творчих майстер-класах, групових вправах або спільних проєктах.

11:30 - 12:00: Самостійна гра чи активність

Діти отримують можливість вибрати гру або активність, яку вони бажають робити самостійно під наглядом фахівців. Це допомагає розвивати індивідуальні інтереси та навички.

12:00 - 13:00: Обід

Діти та фахівці обідають разом, що сприяє соціальній взаємодії та створенню сприятливого клімату.

13:00 - 14:30: Креативні майстер-класи

У цей час діти беруть участь у креативних майстер-класах, де вони можуть розвивати свої творчі навички та виготовляти різні рукоділля, малюнки, або інші твори мистецтва.

14:30 - 15:00: Завершення дня та оцінювання

Фахівці завершують програму на цей день, обговорюють, що діти вивчили та досягли під час дня.

Діти мають можливість поділитися своїми враженнями та думками про програму.

15:00: Завершення першого дня

Перший день соціально-реабілітаційної програми "Ознайомлення та адаптація" завершується, і діти повертаються до свого тимчасового проживання або дитячого містечка. Під час всього дня фахівці стараються створити сприятливу та підтримуючу атмосферу, сприяючи адаптації дітей та розвитку їхніх соціальних навичок. Кожен день програми буде спрямований на покращення фізичного, емоційного та психологічного стану дітей-сиріт і на підготовку їх до більш успішного і стабільного майбутнього.

День 2: Природний дослідник

Прогулянка в природному парку або лісі для дослідження рослин та тварин.

Збирання натуральних матеріалів (листя, квіти, гілки) для подальших творчих проектів.

Програма другого дня соціально-реабілітаційної програми для дітей-сиріт дошкільного віку спрямована на подальше впровадження природотерапії

та стимулювання дітей до дослідження природи, творчої діяльності та спільної роботи. Докладний план цього дня:

8:00 - 8:30: Ранкова зустріч та підготовка до прогулянки

Діти збираються разом зі своїми вихователями та фахівцями програми.

Перед виходом на прогулянку, діти отримують інструкції щодо безпеки в природі, використання природних матеріалів і збереження довкілля.

8:30 - 10:00: Прогулянка в природному парку або лісі

Діти вирушають у природний парк або ліс разом з фахівцями та вихователями.

Під час прогулянки діти мають можливість досліджувати рослини та тварин, спостерігати за природними явищами і вивчати оточуючий світ.

Фахівці проводять інтерактивні бесіди та розповідають дітям цікаві факти про природу.

10:00 - 10:30: Збирання натуральних матеріалів

Під час прогулянки діти збирають натуральні матеріали, такі як листя, квіти, гілки, камені тощо, для подальшого використання в творчих проєктах.

10:30 - 11:30: Творчість та робота зі зібраними матеріалами

Діти повертаються до групового приміщення або до спеціально підготовленої творчої зони.

Зібрані натуральні матеріали використовуються для створення творчих проєктів, які можуть включати в себе різні види мистецтва, виготовлення природних карти, малюнків, виробів із гілок, тощо.

11:30 - 12:00: Підсумок та обговорення

Діти представляють свої творчі роботи одне одному та фахівцям.

Фахівці обговорюють з дітьми їхні враження від прогулянки, натуральних матеріалів та творчих проєктів.

12:00 - 13:00: Обід

Діти та фахівці обідають разом, обмінюючись враженнями і розмовляючи про свої враження.

13:00: Завершення другого дня

Другий день програми завершується, і діти повертаються до дитячого містечка.

Цей день спрямований на створення зв'язку між дітьми та природою, а також на розвиток творчих навичок та спільної роботи. Програма надає можливість дітям не лише вивчати природу, але і виражати свою творчість та фантазію через роботу з природними матеріалами. Такі активності сприяють емоційному виразу, розвитку уяви та підвищенню самооцінки дітей.

Програма другого дня також надає дітям можливість взаємодіяти одне з одним та з фахівцями, підвищуючи їхні соціальні навички та здатність до спільної діяльності. Важливою частиною цієї програми є обговорення і відгуки, які допомагають дітям розмірковувати про свої враження та відчуття.

Програма інтегрує природотерапію з творчістю та соціальною взаємодією, що сприяє більш повному психосоціальному розвитку дітей-сиріт у різній віковій категорії.

День 3: Мистецтво та творчість

Малювання на природі або створення природних аплікацій із зібраних матеріалів.

Вивчення природного оточення через художні засоби.

Третій день соціально-реабілітаційної програми для дітей-сиріт дошкільного віку присвячений мистецтву, творчості та вивченню природи через художні засоби. Цей день спрямований на розвиток творчих та сприймальних навичок дітей, а також поглиблене вивчення навколишнього природного оточення.

8:00 - 8:30: Ранкова зустріч та підготовка до мистецького дня

Діти збираються разом зі своїми вихователями та фахівцями.

Фахівці вводять дітей у тему дня та розповідають про мистецьку активність, яка буде проводитися.

8:30 - 10:00: Малювання на природі

Діти вирушають на відкриту природну територію, наприклад, у парк або до лісу, де проводиться малювання на природі.

Кожна дитина отримує малянок або аркуш паперу, акварельні фарби, олівці та пензлики.

Діти мають можливість вільно вибирати, що їм бажається зобразити, та розпочинають створення своїх власних картин.

Фахівці сприяють та допомагають дітям виразити свої враження через мистецтво.

10:00 - 10:30: Перерва на фрукти та гідратацію

Діти отримують можливість перекусити фруктами та попити води, щоб підтримувати енергію та гідратацію.

10:30 - 11:30: Створення природних аплікацій

Після малювання на природі, діти повертаються до групового приміщення або творчої зони.

Вони використовують зібрані раніше натуральні матеріали (листя, квіти, гілки) для створення природних аплікацій.

Фахівці допомагають дітям вибрати відповідні матеріали та надихають їх на створення унікальних творів.

11:30 - 12:00: Підсумок та обговорення

Діти демонструють свої творчі роботи одне одному та фахівцям.

Фахівці обговорюють з дітьми їхні враження від мистецького дня та збагачення знань про природу через мистецтво.

12:00 - 13:00: Обід

Діти та фахівці обідають разом, обмінюючись враженнями та розмовляючи про свої враження.

13:00: Завершення третього дня

Третій день завершується, і діти повертаються до свого тимчасового проживання (дитячого містечка).

Цей день спрямований на стимулювання творчості дітей, розвиток їхніх мистецьких навичок, а також на вивчення природи через художній вираз.

Мистецтво допомагає дітям виразити свої емоції та відчуття, а також поглиблює їхнє сприймання навколишнього світу.

День 4: Фізичний розвиток

Гімнастика на свіжому повітрі, включаючи різноманітні рухові ігри.

Екскурсія на спортивний майданчик для активних ігор та змагань.

Четвертий день соціально-реабілітаційної програми для дітей-сиріт дошкільного віку спрямований на фізичний розвиток, здоров'я та активність.

Цей день створений для того, щоб діти мали можливість вільно рухатися, грати у рухові ігри та спортивні змагання.

8:00 - 8:30: Ранкова зустріч та підготовка до фізичного дня

Діти збираються разом зі своїми вихователями та фахівцями на спортивному майданчику або в спеціальному руховому залі.

Фахівці проводять розминку, щоб підготувати дітей до фізичної активності.

8:30 - 10:00: Гімнастика та рухові ігри на свіжому повітрі

Діти беруть участь у гімнастиці та рухових іграх на свіжому повітрі, які сприяють розвитку координації, сили та витривалості.

Можливі різні ігри, такі як стрибки через скакалку, біг, лазання по перешкодах та інші.

10:00 - 10:30: Сніданок та відпочинок

Діти отримують можливість перекусити та відпочити, щоб відновити енергію.

10:30 - 11:30: Екскурсія на спортивний майданчик

Діти вирушають на спортивний майданчик для активних ігор та змагань.

Фахівці організують різноманітні спортивні змагання, такі як забіги, стрибки у далекий простір, естафети та інші.

Це сприяє розвитку командної роботи, спортивного духу та фізичної активності.

11:30 - 12:00: Підсумок та обговорення

Діти та фахівці обговорюють результати та враження від фізичного дня.

Фахівці підкреслюють важливість фізичної активності для здоров'я та розвитку дітей.

12:00 - 13:00: Обід

Діти та фахівці обідають разом, обмінюючись враженнями та розмовляючи про фізичні досягнення дня.

13:00: Завершення четвертого дня

Четвертий день завершується, і діти повертаються до свого тимчасового проживання чи дитячого містечка.

Цей день спрямований на фізичний розвиток дітей та підтримку їхнього здоров'я через активність та спорт. Програма включає в себе різні види рухових ігор та змагань, які сприяють загальному фізичному розвитку та підвищують настрій дітей.

День 5: Емоційне саморегулювання

Групові вправи для розвитку емоційного інтелекту та навичок саморегулювання.

Історії та ігри, спрямовані на розуміння власних почуттів та емоцій.

П'ятий день соціально-реабілітаційної програми для дітей-сиріт дошкільного віку призначений для розвитку емоційного саморегулювання та розуміння власних почуттів та емоцій. Цей день спрямований на важливий аспект психосоціального розвитку дітей і навчання їх ефективно керувати

своїми емоціями.

8:00 - 8:30: Ранкова зустріч та підготовка до емоційного дня

Діти збираються разом зі своїми вихователями та фахівцями в спеціальному місці на природі, де будуть проводитися емоційні вправи.

Фахівці вводять дітей у тему дня та розповідають про важливість розуміння та керування емоціями.

8:30 - 10:00: Групові вправи для розвитку емоційного інтелекту

Діти беруть участь у групових вправах, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту.

Ці вправи можуть включати в себе ігри, ролеві ситуації, драматизації та інші активності, які допомагають дітям відчувати, розпізнати та виразити свої емоції.

Приклади ігор, які будуть запропоновані дітям:

Рольові ігри з емоційними обличчями: діти роблять обличчя, що виражає різні емоції, такі як радість, смуток, злість, страх, подив і т.д. Кожен учасник по черзі демонструє своє обличчя, а інші намагаються вгадати, яка емоція виражена.

Ігри на впізнавання емоцій: діти можуть грати у гру, в якій їм потрібно впізнавати емоції на обличчі інших учасників. Можна використовувати картки з різними емоційними виразами обличчя або створювати власні вирази.

Гра "Скажи своє ім'я з емоцією": діти по черзі представляються, називаючи своє ім'я з різними емоціями. Наприклад, "Мене звали Марія" (радість), "Мене звали Петро" (злість), "Мене звали Анна" (смуток) тощо.

Ці ігри та вправи сприяють розвитку емоційного інтелекту, допомагають дітям краще розуміти та виражати свої емоції та навчають їх ефективно керувати ними.

10:00 - 10:30: Сніданок та відпочинок

Діти отримують можливість перекусити та відпочити, щоб відновити енергію.

10:30 - 11:30: Історії та ігри для розуміння емоцій

Фахівці розповідають дітям різні історії та проводять ігри, які спрямовані на розуміння власних почуттів та емоцій.

Види активностей

Розповідь історій про емоції: діти можуть створювати власні історії, де персонажі переживають різні емоції. Це може бути у формі гри на дошці або рольової гри, де кожен діти грає роль персонажа і виражає його емоції.

Дискусії про емоції: діти можуть обговорювати конкретні ситуації і ділитися своїми власними емоціями та способами, які вони використовують для саморегуляції. Це допомагає дітям краще розуміти і вивчати, як реагувати на певні ситуації.

Емоційний калейдоскоп: учасники створюють колективний "емоційний калейдоскоп", використовуючи кольорові картки з різними емоційними

словами та зображеннями. Це може бути використано для обговорення того, як різні емоції впливають на людей та як їх можна керувати.

Діти мають можливість обговорювати свої враження та думки про те, як вони відчують себе у різних ситуаціях.

11:30 - 12:00: Підсумок та обговорення

Діти та фахівці обговорюють результати та враження від емоційного дня.

Фахівці надають поради та стратегії для емоційного саморегулювання.

12:00 - 13:00: Обід

Діти та фахівці обідають разом, обмінюючись враженнями та розмовляючи про важливість розуміння та керування емоціями.

13:00: Завершення п'ятого дня

П'ятий день завершується, і діти повертаються до дитячого містечка.

Цей день спрямований на навчання дітей-сиріт навичкам емоційного саморегулювання та розумінню власних почуттів та емоцій. Програма включає в себе різноманітні вправи та активності, що сприяють розвитку емоційного інтелекту та підтримують психологічне благополуччя дітей.

День 6: Комунікація та спілкування

Групові завдання та ігри для розвитку комунікативних навичок та спілкування.

Вивчення природних звуків та спів з птахами

Шостий день соціально-реабілітаційної програми для дітей-сиріт дошкільного віку призначений для розвитку комунікативних навичок та спілкування на природі. Цей день сприяє покращенню здатностей дітей взаємодіяти з іншими та розуміти мову природи.

8:00 - 8:30: Ранкова зустріч та підготовка до дня комунікації

Діти збираються разом зі своїми вихователями та фахівцями на природній території, де будуть проводитися активності.

Фахівці вводять дітей у тему дня та розповідають про важливість комунікації та спілкування.

8:30 - 10:00: Групові завдання та ігри для розвитку комунікативних навичок

Діти беруть участь у групових завданнях та іграх, які спрямовані на розвиток комунікативних навичок.

Природний мандруючий театр: діти створюють свої вистави або міні-пєси, де грають ролі природних об'єктів або тварин. Вони повинні спілкуватися та взаємодіяти, щоб відтворити природні сцени.

Завдання у театралізованій грі створюють можливості для дітей розвивати комунікативні навички, спілкуватися та спільно працювати, а також навчають їх бути уважними до природи та її звуків.

10:00 - 10:30: Сніданок та відпочинок

Діти отримують можливість перекусити та відпочити перед наступними активностями.

10:30 - 11:30: Вивчення природних звуків та спів з птахами

Діти вивчають природні звуки та спостерігають за птахами. Фахівці розповідають про різні види птахів та їхні співи.

Діти навчаються розпізнавати пташині співи та навіть відтворювати їх.

11:30 - 12:00: Підсумок та обговорення

Діти та фахівці обговорюють результати та враження від дня комунікації та спілкування

Фахівці надають поради щодо покращення комунікативних навичок та взаємодії з іншими.

12:00 - 13:00: Обід

Діти та фахівці обідають разом, обмінюючись враженнями та розмовляючи про важливість комунікації та спілкування.

13:00: Завершення шостого дня

Шостий день завершується, і діти повертаються до дитячого містечка.

Цей день спрямований на розвиток комунікативних навичок та спілкування дітей на природі. Він допомагає дітям вчитися ефективно

взаємодіяти з іншими, розуміти важливість спілкування та насолоджуватися природними звуками та співом птахів.

День 7: День відпочинку на природі

Групові ігри, пікнік та розважальні заходи для дітей.

Сьомий день соціально-реабілітаційної програми для дітей-сиріт дошкільного віку призначений для відпочинку та релаксації на природі. Цей день має за мету забезпечити дітям відчуття радості, веселощів та підтримки, а також сприяти посиленню соціальних зв'язків між ними.

8:00 - 8:30: Ранкова зустріч та підготовка до дня відпочинку

Діти збираються разом зі своїми вихователями та фахівцями на природі, де відбудуться всі розважальні заходи.

Фахівці розповідають про ціль і значення дня відпочинку, наголошуючи на важливості веселощів та позитивних емоцій.

8:30 - 10:00: Групові ігри та активності

Діти беруть участь у різних групових іграх, які сприяють командній роботі, співпраці та розвитку спортивних навичок.

Можливі ігри включають в себе естафети, веселі забіги, гру у фризбі, м'яч та інші розважальні активності.

10:00 - 11:30: Пікнік на природі

Діти та фахівці організовують пікнік на природі зі смачними стравами та напоями.

Під час пікніку діти можуть спілкуватися, ділитися враженнями та насолоджуватися обідом на свіжому повітрі.

11:30 - 12:00: Вільний час

Діти мають можливість вільного часу, де вони можуть грати, спілкуватися або робити те, що їм подобається.

12:00 - 13:00: Розважальні заходи та інтерактиви

Фахівці організовують розважальні заходи, такі як вистави, малювання обличчя, розповіді казок або музичні виступи.

Діти беруть участь у активностях, запропонованих фахівцями, що піднімають настрій та створюють позитивну атмосферу.

13:00: Завершення сьомого дня відпочинку

Сьомий день завершується, і діти повертаються до дитячого містечка зі свіжими враженнями та найкращими спогадами від дня відпочинку.

Цей день спрямований на забезпечення дітей-сиріт можливістю релаксу та відпочинку на природі, а також підтримує їхнє фізичне та емоційне благополуччя. Він створює можливість для веселощів, інтеракції та розваг, що сприяють підвищенню морального духу та позитивному ставленню до навколишнього світу.

Програма першого тижня соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт засобами природотерапії спрямована на розвиток фізичних, емоційних та соціальних навичок дітей-сиріт в природному середовищі, стимулюючи їхню творчість та сприяючи адаптації до нового оточення. Під час проведення всіх активностей необхідно враховувати безпеку та здоров'я дітей. Крім того, важливо регулярно слідкувати за їхнім фізичним і психологічним станом та вносити корективи в програму відповідно до їхніх потреб та інтересів.

Програма соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт дошкільного віку другого тижня буде включати різні види діяльності, включаючи садівництво та зоотерапію. Ця програма спрямована на підвищення самоповаги, психологічного комфорту та психосоціального розвитку дітей.

Тиждень 2: Садівництво та зоотерапія для дітей-сиріт дошкільного віку

День 1: Садівництво

8:00 - 8:30: Ранкова зустріч та вступна лекція

Фахівці розповідають дітям про садівництво, важливість рослин та як вони можуть допомогти навчитися відповідальності та догляду за іншими живими істотами.

8:30 - 10:00: Практичне заняття в саду

Діти разом з фахівцями вирушають в сад для виконання садових робіт, включаючи поливання рослин, садіння квітів чи овочів та прибирання сміття.

10:00 - 10:30: Сніданок та відпочинок

Діти отримують можливість перекусити та відпочити перед наступними активностями.

10:30 - 12:00: Творчість та розвиток навичок

Діти мають можливість малювати або створювати маленькі садові проекти. Вони також дізнаються більше про рослини та природу.

12:00 - 13:00: Обід та обговорення вражень

Діти та фахівці обідають разом та обговорюють їхні враження від дня садівництва.

День 2: Зоотерапія в контактному зоопарку

8:00 - 8:30: Ранкова зустріч та вступна лекція

Фахівці розповідають дітям про тварин і їх роль в житті людини.

8:30 - 10:00: Відвідування контактного зоопарку

Діти мають можливість відвідати контактний зоопарк, де вони можуть спостерігати та взаємодіяти з різними тваринами, включаючи кроликів, пташок, маленьких козенят тощо.

10:00 - 10:30: Сніданок та відпочинок

Діти отримують можливість перекусити та відпочити перед наступними активностями.

10:30 - 12:00: Зоотерапевтичні сесії та інтеракція з тваринами

Діти беруть участь в зоотерапевтичних сесіях, де вони можуть гладити, годувати та спілкуватися з тваринами. Це допомагає підвищити настрій та знизити стрес.

12:00 - 13:00: Обід та обговорення вражень

Діти та фахівці обідають разом та обговорюють їхні враження від дня зоотерапії.

Ця програма надає можливість дітям дошкільного віку взаємодіяти з природою та тваринами, розвиваючи в них навички відповідальності та спілкування.

День 3: Творчість та розвиток моторики

8:00 - 8:30: Ранкова зустріч та вступна лекція

Фахівці вступно розповідають про день, присвячений творчості та розвитку моторики, та як це може вплинути на розвиток дітей.

8:30 - 10:00: Творчість на природі

Діти мають можливість малювати на природі, створювати аплікації з натуральних матеріалів та виготовляти роботи мистецтва, використовуючи природні об'єкти.

10:00 - 10:30: Сніданок та відпочинок

Діти отримують можливість перекусити та відпочити перед наступними активностями.

10:30 - 12:00: Фізична активність та розвиток моторики

Діти беруть участь у фізичних вправах та іграх, спрямованих на розвиток рухових навичок та моторики.

12:00 - 13:00: Обід та обговорення вражень

Діти та фахівці обідають разом та обговорюють їхні враження від дня творчості та розвитку моторики.

День 4: Вивчення природи та екології

8:00 - 8:30: Ранкова зустріч та вступна лекція

Фахівці розповідають дітям про важливість природи та екології, навчають їх бути обережними до природи.

8:30 - 10:00: Природний похід та дослідження

Діти вирушають у природний похід, де вони можуть спостерігати природу, збирати листя, каміння та вивчати рослини та тварин.

10:00 - 10:30: Сніданок та відпочинок

Діти отримують можливість перекусити та відпочити перед наступними активностями.

10:30 - 12:00: Вивчення природи та екології

Фахівці проводять навчальні сесії щодо природи, екології та важливості збереження довкілля.

12:00 - 13:00: Обід та обговорення вражень

Діти та фахівці обідають разом та обговорюють їхні враження від дня вивчення природи та екології.

День 5: Розвиток соціальних навичок та спілкування

8:00 - 8:30: Ранкова зустріч та вступна лекція

Фахівці розповідають дітям про важливість соціальних навичок та спілкування з іншими людьми.

8:30 - 10:00: Групові вправи та ролеві ігри

Діти беруть участь у групових вправах та ролевих іграх, спрямованих на розвиток комунікаційних та соціальних навичок.

Гра-пантоміма "Розкажи «як ти себе відчуваєш» - це захоплююча та емоційно насичена активність для дітей дошкільного віку, яка сприяє розвитку їхнього емоційного інтелекту та вираженню почуттів через мімічно-жестовий спосіб.

Мета гри:

Розвиток емоційного інтелекту.

Вираження та розпізнавання емоцій.

Розвиток комунікативних навичок.

Необхідні матеріали:

Маленькі картки із зображенням різних емоцій (смуток, радість, гнів, страх і т. д.).

Порядок гри:

Обирається одна дитина в якості "актора", інші учасники групи є глядачами.

Картки з емоціями кладуться обличчям вниз.

Актор обирає одну картку без дивлячись на неї.

Актор отримує завдання використовуючи пантоміму (рухи та вираз обличчя, без слів) передати глядачам, яка емоція зображена на його картці.

Глядачі спостерігають за актором і намагаються вгадати, яку емоцію він виражає.

Після того як глядачі назвали свої варіанти, актор показує картку з емоцією і розповідає, чи правильно вони вгадали.

Гру повторюють з іншими дітьми як акторами, доки всі не візьмуть участь.

Ця гра не тільки розважальна, але і навчає дітей розрізняти та виражати різні емоції, а також розвиває їхню уяву, креативність та мовленнєві навички.

Вона може бути корисною в контексті соціально-психологічної реабілітації дітей, які можуть важко виражати свої почуття словами.

10:00 - 10:30: Сніданок та відпочинок

Діти отримують можливість перекусити та відпочити перед наступними активностями.

10:30 - 12:00: Вивчення Природи та Її Звуків

Діти вивчають природні звуки та співають разом з пташками, отримавши штучних пашок для співу, навчаються розуміти мову природи.

12:00 - 13:00: Обід та обговорення вражень

Діти та фахівці обідають разом та обговорюють їхні враження від дня, розвитку соціальних навичок та спілкування.

День 6: Релаксація та емоційне саморегулювання

8:00 - 8:30: Ранкова зустріч та вступна лекція

Фахівці розповідають дітям про важливість релаксації та емоційного саморегулювання.

8:30 - 10:00: Групові вправи з емоційної релаксації

Діти беруть участь у групових вправах спрямованих на емоційну релаксацію.

Вдих-Видих За Лічені Секунди:

Діти сідають в коло, їх просять уявити, що вони повітряні кульки. Пропонують їм вдихати повітря (надуваючись) та видихати (відпускаючи повітря) за певну кількість секунд.

Наприклад, "Вдихніть через ніс на 4 лічені секунди, а потім повільно видихніть через рот на 6 лічені секунди."

Солодка рухлива гра.
Вмикається музика, дітей необхідно попросити рухатися в такт музиці, як вони відчують себе зараз.

Потім музика вимикається і запитують кожну дитину, як вона відчуває себе зараз. Чи є у неї якісь емоції?

Необхідно дати кожній дитині можливість розповісти про свої почуття або показати їх жестами.

10:00 - 10:30: Сніданок та відпочинок

Діти отримують можливість перекусити та відпочити перед наступними активностями.

10:30 - 12:00: Творчість на природі

Діти малюють на природі.

12:00 - 13:00: Обід та обговорення вражень

Діти та фахівці обідають разом та обговорюють їхні враження від дня релаксації та емоційного саморегулювання.

День 7: Відпочинок на природі

8:00 - 8:30: Ранкова зустріч та вступна бесіда

Зустріч з дітьми дітей і розповідь про сьогоднішній день відпочинку на природі.

8:30 - 10:00: Групові ігри та активності

Діти беруть участь у різних групових іграх та активностях, таких як змагання, загадки, танці тощо, щоб розважитися та зміцнити командний дух.

10:00 - 10:30: Сніданок та відпочинок

Після ігор діти мають можливість перекусити та відпочити.

10:30 - 12:00: Робота з природними матеріалами

Діти можуть займатися садівництвом або творити різноманітні рукодільні проекти, використовуючи натуральні матеріали, які вони зібрали раніше, за бажанням обираючи вид діяльності.

12:00 - 13:00: Пікнік та розважальні заходи

Пікнік на природі з легкими стравами та напоями.

Ігри і танці дітей на свіжому повітрі.

Цей день присвячений відпочинку, розвагам та спільним заходам на природі. Він сприяє підвищенню настрою та психологічному розслабленню дітей, а також сприяє підтримці позитивного емоційного стану та підвищенню їхньої самоповаги.

Програма другого тижня надає можливість дітям розвивати різні аспекти своєї особистості, включаючи фізичну активність, креативність, соціальні навички та емоційне саморегулювання. Різноманітність активностей на природі допомагає дітям насолоджуватися навчанням та взаємодією з навколишнім світом.

Третій тиждень: Відпочинок на річці та активності біля води

День 1: Підготовка до виїзду та приїзд на річку

8:00 - 8:30: Ранкова зустріч та підготовка

Діти готуються до виїзду: перевірка багажу, переодягання в легкий одяг та нанесення сонцезахисного крему.

8:30 - 10:00: Подорож до річки

Діти та педагоги разом вирушають на річку. Під час подорожі розповідається про природу та властивості води.

10:00 - 11:30: Відпочинок на річці

Діти граються на березі річки, роблять пісочні замки та малюють піском.

11:30 - 12:30: Обід на свіжому повітрі

Організація пікніку з легкими та здоровими стравами.

12:30 - 14:00: Гра в водних іграх

Діти беруть участь у водних іграх, таких як гра в пляжний волейбол, забіги до води та плавання.

14:00 - 15:30: Повернення до місця проживання

Діти та педагоги повертаються до бази.

День 2: Вивчення природи та водних екосистем

8:00 - 8:30: Ранкова зустріч та підготовка до екскурсії

Визначення мети екскурсії та обговорення правил поведінки в природному середовищі.

8:30 - 10:00: Екскурсія до біосферного заповідника

Діти відвідують біосферний заповідник поблизу річки та дізнаються про різноманітність рослин та тварин, які живуть в даному регіоні.

10:00 - 11:30: Збирання природних матеріалів

Діти мають можливість збирати природні матеріали, такі як каміння, листя, гілки, для подальших творчих проєктів.

11:30 - 12:30: Обід на свіжому повітрі

Пікнік з органічними стравами та можливість поділитися враженнями від екскурсії.

12:30 - 14:00: Майстер-клас з творчості на природі

Діти створюють художній проєкт, використовуючи зібрані природні матеріали.

14:00 - 15:30: Дослідження водних екосистем

Діти вивчають водні екосистеми річки, досліджуючи рибу та різноманітні водні рослини.

15:30 - 16:00: Повернення до місця проживання

Діти та педагоги повертаються до бази.

День 3: Ігри та забави на березі річки

8:00 - 8:30: Ранкова зустріч та план дня

Педагоги розповідають про заплановані ігри та активності на березі річки.

8:30 - 10:00: Спортивні змагання

Організація спортивних змагань, такі як біг, стрибки у воду, плавання на надувних матрацах.

10:00 - 11:30: Мистецькі майстер-класи

Діти мають можливість виготовити природні аплікації, піскові скульптури або картини на пляжі.

11:30 - 12:30: Обід на свіжому повітрі

Пікнік та обговорення успіхів у спортивних змаганнях та мистецькій творчості.

12:30 - 14:00: Повернення до місця проживання

День 4: Релаксація та спокій біля води

8:00 - 8:30: Ранкова зустріч та релаксація

День розпочинається з короткого заняття релаксації, де діти вчаться дихати глибоко та спокійно.

8:30 - 10:00: Медитація та йога біля річки

Організація заняття медитації та йоги для дітей, де вони вчаться зосереджувати увагу та розслаблятися на природі.

10:00 - 11:30: Творчість на березі річки

Діти мають можливість малювати, виготовляти рукоділля або складати оповідання, натхненні природою.

11:30 - 12:30: Обід на свіжому повітрі

Пікнік з здоровими стравами та обговорення творчих досягнень.

12:30 - 14:00: Час для вільних активностей

Діти можуть вибирати, чим би вони хотіли займатися: плавати в річці, грати в ігри або просто відпочивати.

14:00 - 15:30: Заключна церемонія

Проводиться невелика церемонія, де діти можуть поділитися своїми враженнями та висловити подяку один одному та фахівцям.

15:30 - 16:00: Повернення до місця проживання

Діти та педагоги повертаються до бази.

Програма третього тижня розроблена з метою сприяти релаксації, спокою та розвитку креативності дітей, водночас надаючи їм можливість вивчати природу та водні екосистеми річки. Активності на природі

допоможуть зміцнити здоров'я, розвивати соціальні навички та підвищити рівень самоповаги дітей.

Таким чином, розроблена програма соціально-психологічної реабілітації дітей - сиріт дошкільного віку засобами природотерапії має на меті покращення психоемоційного стану дітей, зниження рівня їх тривожності та агресивності, покращення їх психологічного та фізичного самопочуття.

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів експериментальної роботи

З метою визначення ефективності розробленої програми соціально-психологічної реабілітації дітей - сиріт дошкільного віку засобами природотерапії в умовах дитячого містечка нами було проведено повторну діагностику рівня тривожності дітей дошкільного віку за методикою Р. Теммл, М. Дорки і В. Амен «Обери обличчя» після впровадження розробленої програми соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт.

Результати повторної діагностики рівня тривожності дітей подані у табл.

3.1.

Таблиця 3.1.

Розподіл рівня тривожності дітей –сиріт дошкільного віку за методикою «Обери обличчя» Р. Теммла, М. Дорки та В. Амен під час проведення повторної діагностики

Рівень тривожності дитини	Кількість досліджуваних дітей
Високий ($\geq 50\%$)	6
Середній (від 20% до 50%)	5
Низький (від 0% до 20%)	14

Порівняння результатів первинної та повторної діагностики рівня тривожності дітей - сиріт за методикою «Обери обличчя» Р. Теммла, М. Дорки та В. Амен подано у табл. 3.2.

Таблиця 3.2.

Порівняння результатів первинної та повторної діагностики рівня тривожності дітей - сиріт за методикою «Обери обличчя» Р. Темпл, М.

Дорки та В. Амен

Рівень тривожності дитини	Кількість досліджуваних дітей	
	Первинна діагностика	Повторна діагностика
Високий ($\geq 50\%$)	12	6
Середній (від 20% до 50%)	11	5
Низький (від 0% до 20%)	2	0

Для наочності зобразимо порівняння результатів первинної та повторної діагностики тривожності дітей - сиріт дошкільного віку на діаграмі (Рис.3.1).

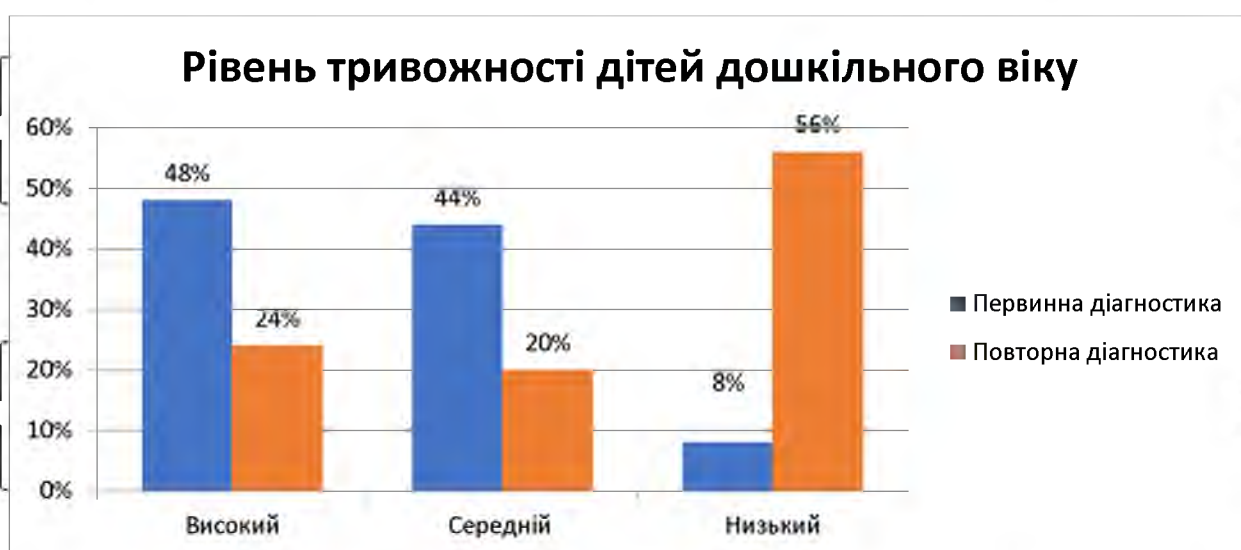

Рис. 3.1. Розподіл рівня тривожності дітей - сиріт дошкільного віку за методикою «Обери обличчя» Р. Темпл, М. Дорки та В. Амен під час первинної та повторної діагностики

Отже, як видно із рис. 3.1 частка дітей - сиріт з високим рівнем тривожності знизилася з 48% до 24%, середній рівень тривожності під час повторної діагностики було виявлено у 20% дітей, у порівнянні з 44% під час первинної діагностики, частка дітей з низьким рівнем тривожності зросла з 8%

до 56 %. Таким чином спостерігається тенденція до зниження рівня тривожності дітей – сиріт дошкільного віку. Отримані під час проведення повторної діагностики рівня тривожності дітей – сиріт результати свідчать про ефективність розробленої та впровадженої авторської природотерапевтичної програми соціально-психологічної реабілітації дітей – сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка).

Висновки до третього розділу

З метою поліпшення фізичного, психологічного і соціального стану дітей-сиріт нами було розроблено природотерапевтичну програму соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів, таких як дитячі містечка.

Завдання та види активності, що увійшли до авторської програми включали:

- завдання з розвитку соціальних навичок дітей;
- фізичну активність на свіжому повітрі, що сприяє зміцненню їхнього здоров'я та фізичного розвитку;
- екологічну освіту;
- завдання з формування та розвитку емоційного інтелекту дітей, розважальну активність на свіжому повітрі,
- творчі та мистецькі завдання.

З метою визначення ефективності розробленої програми соціально-психологічної реабілітації дітей – сиріт дошкільного віку засобами природотерапії в умовах дитячого містечка нами було проведено повторну діагностику рівня тривожності дітей дошкільного віку за методикою Р. Теммл, М. Дорки і В. Амен «Обери обличчя» після впровадження розробленої програми соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт.

Під час проведення повторної діагностики рівня тривожності дітей було виявлено, що частка дітей – сиріт з високим рівнем тривожності знизилася з

48% до 24%, середній рівень тривожності під час повторної діагностики було виявлено у 20% дітей, у порівнянні з 44% під час первинної діагностики, частка дітей з низьким рівнем тривожності зросла з 8% до 36%. Таким чином

спостерігається тенденція до зниження рівня тривожності дітей – сиріт дошкільного віку. Отримані під час проведення повторної діагностики рівня

тривожності дітей – сиріт результати свідчать про ефективність розробленої та впровадженої авторської природотерапевтичної програми соціально-психологічної реабілітації дітей – сиріт в умовах соціально-реабілітаційних

центрів (дитячі містечка).

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження дає підстави сформулювати наступні висновки.

1. Теоретичний аналіз проблеми свідчить, що під поняттям «соціально-психологічна реабілітація» позначає комплекс психосоціальних заходів, спрямованих на відновлення внутрішніх резервів психіки шляхом створення сприятливих умов для успішного відновлення особи як соціальної індивідуальності та її повноцінної соціальної інтеграції. Виявлено функції соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт: інтегративна, регулююча, транслююча, комунікативна, діяльнісна.

З'ясовано, що діти сироти - це діти, які втратили одного або обох батьків і перебувають без основних опікунів, залишившись без основного джерела підтримки та догляду, і потребують активної участі в процесі набуття навичок щодо подолання труднощів соціалізації, визначення особистісних і професійних цілей, знаходження свого гідного місця в суспільстві та створення задовільного сімейного життя.

Виявлено, що основна роль щодо забезпечення соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт, а також дітей, позбавлених батьківського піклування належить центрам соціально-психологічної реабілітації дітей – закладам соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги.

Визначено, що серед засобів соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт, чільне місце належить природотерапії. Цей підхід базується на тому, що взаємодія з природою може мати позитивний вплив на загальний стан організму та допомагати зняти стрес, тривожність, депресію та інші психологічні проблеми. До основних форм природотерапевтичної СПР дітей-сиріт відносять наступні: прогулянки на природі; екологічну терапію; медитацію на природі; терапію через мистецтво на природі; пригодницькі

програми: фізичні вправи в природному середовищі; природні ретрити і табори. Ці форми природотерапії можуть бути використані окремо або в поєднанні для досягнення конкретних цілей реабілітації дітей-сиріт в соціально-реабілітаційних центрах.

2. На констатувальному етапі розроблено критеріально-діагностичний інструментарій визначення рівня тривожності та агресивності у дітей-сиріт старшого дошкільного віку СОС Дитяче містечко м. Бровари, представлений критеріями тривожності, проявів агресивної поведінки, показниками та діагностичними методиками: «Методика дослідження проявів агресивної поведінки у дітей дошкільного віку» О. М. Борисенко та Л. Л. Макарової; кінетичний малюнок «Моя сім'я»; проєктивна методика Р. Теммла, М. Дорки і В. Амен «Обери обличчя». Отримані дані ранжувалися за трьома рівнями: високий, середній, низький.

На основі аналізу результатів проведеного дослідження виявлено, що переважна більшість дітей продемонстрували високий і середній рівень тривожності і агресивності. Така ситуація потребує удосконалення форм та методів соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка).

3. На формуальному етапі дослідно-експериментальної роботи розроблено та впроваджено природотерапевтичної програми соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка). Основною метою програми було забезпечення дітей-сиріт психологічною та соціальною підтримкою, сприяння подоланню травм та стресових ситуацій, які вони пережили, і покращенню їхнього психічного здоров'я засобами природотерапії. Програма передбачала потижневу реалізацію: перший тиждень спрямований на створення зв'язку між дітьми та природою, а також на розвиток творчих навичок та спільної роботи в природному екологічному середовищі; заходи другого тижня програми спрямовані на підвищення самоповаги, психологічного комфорту та психосоціального розвитку дітей та було передбачено різні види діяльності,

включаючи садівництво та зоотерапію; третім тижнем передбачено роботу, спрямовану на релаксацію, спокій та розвиток креативності дітей, водночас надаючи їм можливість вивчати природу та водні екосистеми річки. Кожен день програми було спрямовано на покращення фізичного, емоційного та психологічного стану дітей-сиріт і на підготовку їх до більш успішного і стабільного майбутнього. У роботі з дітьми використовувались методи спостереження, колективних творчих справ, терапевтичні і релаксаційні вправи, методи художньо-творчої діяльності, ігрових та творчих ситуацій тощо.

Результати контрольно-аналітичного етапу дослідно-експериментальної роботи засвідчили ефективність природотерапевтичної програми соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка), оскільки зафіксовано позитивну динаміку.

Подальшого дослідження потребують практичні розроблення з реалізації природотерапевтичної програми соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт молодшого шкільного віку в умовах соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка).

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Війна і сирітство: скільки дітей в Україні залишилися без батьків та як змінився рівень їхнього усиновлення. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/viyna-i-siritstvo-skilki-ditey-v-ukrayini-zalishilisy-bez-batkiv-ta-yak-zminiv-sya-riven-yih-nogo-usi.html>
2. Галатир І. А. Щодо причин виникнення явища соціального сирітства у сучасному українському суспільстві. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*. 2011. № 3. С. 10-14.
3. Грошовенко О. П. Формування у молодших школярів доброго ставлення до природи у позаурочній виховній роботі : дис. . кандидата пед. наук : 13.00.07. Вінниця, 2007. 246 с.
4. Гусак Н. Соціальна реабілітація в соціологічному дискурсі: інституційний підхід. *Соціальні виміри суспільства*. 2011. Вип. 3. С. 175-186.
5. Денисенко Н. Ф. Оздоровчі технології в освітньому процесі. *Дошкільнє виховання*. 2004. № 12. С. 4-6.
6. Денисенко Н. Ф. Через рух – до здоров'я дітей : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівель, 2009. 88 с.
7. Дзюндзюк В.Б. Предметна сфера науки державного управління. *Актуальні проблеми державного управління*. 2011. № 1. С. 9-18.
8. Калініна Ю. Танцювально-рухова терапія – пошук себе. *Психолог*. 2008. № 12. С. 31-32.
9. Кальченко Л. Соціальне сирітство як суспільне явище: поняття і причини виникнення. *Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка*. 2012. №19(254). Ч. II. С. 160-170.
10. Коваленко О. Соціальне сирітство як соціокультурний феномен : дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук : спец. 22.00.03 К., 2006. 14 с.

11. Колток Л., Чапля М. Технології природотерапії як засоби корекції здоров'я молодших школярів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 11. С. 266-271.

12. Комарова Н.М. Методичні рекомендації для соціальних працівників, державних службовців щодо розвитку сімейних форм виховання. К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2006. 92 с.

13. Кравченко О.О., Міщенко М.С., Левченко Н.В. Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами: інноваційні технології природотерапії: монографія. Умань: Візаві, 2020. 144 с.

14. Кривачук Л. Удосконалення нормативно-правового механізму соціально-правового захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: встановлення юридичного статусу
URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-2/doc/4/03.pdf>

15. Крюкова О. В. Формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* / збірник наукових праць. Київ-Житомир: Волинь, 2003. Кн. 1. С. 289-296.

16. Крюкова О. В. Формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів. дис. канд. пед. наук: 13.00.07. К., 2005. 242 с.

17. Лопатченко І. Сутність соціального сирітства та його профілактика в державному управлінні. *Теорія та практика державного управління*. 2014. Вип.2. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/tpdu/2014-2/doc/2/07.pdf>

18. Лопатченко І. Типологія соціального сирітства в контексті психолого-педагогічних пріоритетів його профілактики. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Психолого-педагогічні аспекти формування управлінського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика"*. 2014. Вип. 40-41. С. 279-288.

19. Малишевська І. А. Методика використання природотерапії як технології корекції здоров'я учнів початкової школи: монографія. Умань: Візаві, 2013. 152 с.

20. Малишевська І. А. Методика використання природотерапевтичних засобів у професійній підготовці майбутнього вчителя : методичні рекомендації Умань : Алмі, 2010. 47 с.

21. Малишевська І. А. Природотерапія у роботі з учнями початкової школи : навчально-методичний посібник для вчителів і студентів Умань: Алмі, 2009. 162 с.

22. Мамешина О. Екологічні ігри як метод екопедагогіки. *Екологічне виховання з початкової школи*. К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. 128 с.

23. Манохіна І. В. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2012. 276 с.

24. Маруніч В. В., Шевчук В. І., Яворовенко О. Б. Методичний посібник з питань реабілітації інвалідів: посібник. Вінниця: О. Власюк, 2006. 212 с.

25. Маршицька В. В. Виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 . К., 2003. 20 с.

26. Мордань О. Об'єктивні чинники впливу на державну політику щодо соціального захисту дітей, які залишилися без піклування батьків. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. 2012. № 2. С. 231-238.

27. Норченко В. Корекційно-розвивальна робота з дітьми. *Дефектологія*. 2009. № 6 (30). С. 5–8.

28. Олифіренко Ю. Модернізаційні аспекти надання комплексної допомоги дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах. URL: <http://economic-vistnik.stu.cn.ua/index.pl?task=arcl&l=ru&i=31&id=67>

29. Павлик Н. Історико-педагогічний аналіз проблеми соціального сирітства в Україні. *Вісник Житомирського державного педагогічного університету ім. І. Франка*. № 13. С. 158-161.

30. Паніна Н.В. Обрані праці з соціології: монографія. К., 2012. 328 с.

31. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>

32. Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2004-%D0%BF#Text>

33. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

34. Роздорожнюк О. Сади здоров'я або що таке ландшафтна арт-терапія. *ΛΟΓΟΣ*. URL: <https://doi.org/10.36074/2663-4139.06.01>

35. Терновець О. Сирітство як соціальна проблема. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2012/№ 1. С. 4-10.

36. Типове положення «Про центр соціально-психологічної реабілітації дітей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/608-2004-%D0%BF#Text>

37. Титаренко Т. М. Соціально-психологічна реабілітація особистості: етапи, технології, техніки. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2018. Вип. 41. С. 157-167.

38. Хархан Г. Основні причини повторного соціального сирітства. *Вісник Міжнародного слов'янського університету. Серія : Соціологічні науки*. Т. 15. № 1, 2. С. 24-30.

39. Чупіна К.О. Соціально-психологічна реабілітація осіб з інвалідністю засобами інклюзивного туризму. *Габітус*. 2020. Вип.12. Том 1 с.211

40. Шепелева Г. Діти-сироти як специфічна соціальна група. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 58. С. 119-122

41. Юрковець Г. Шляхи реабілітації засобами образотворчого мистецтва.

Життєтворчий потенціал реабілітаційної педагогіки: роздуми над проблемою: збірник. К. : ТАТ, 2002. С. 66-69.

42. Яремчук В. Феномен соціального сирітства як наукова проблема. *Вісник психології і соціальної педагогіки.* 2012. № 9. С. 187-193.

43. Green M. Existential encounters for teachers. *Philosophic alternatives in education NY: Random House.* 2004. P. 216.

44. Robert K. Merton. History & Society. URL:

<https://www.britannica.com/topic/social-science>

45. Robert Paul Liberman, M.D. Principles and Practice of Psychiatric Rehabilitation: An Empirical Approach. *The American Journal Of Psychiatry.* 2008

Vol. 165. Number 7. P. 924-925

46. Szczepanski J. Elementarne Pojęcia Socjologii. URL:

<https://studfile.net/preview/593683/>

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України